

Gradačka onimija u ulozi konstrukcije identiteta stanovništva

Vukasović, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:259171>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju
Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Ivan Vukasović

**Gradačka onimija u ulozi konstrukcije identiteta
stanovništva**

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Gradačka onimija u ulozi konstrukcije identiteta stanovništva

Diplomski rad

Student/ica:

Ivan Vukasović

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Dunja Brozović Rončević

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivan Vukasović**, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom **Gradačka onimija u ulozi konstrukcije identiteta stanovništva** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 10. ožujak 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	7
2. Teritorijalni smještaj južne Hercegovine, Neuma i neumskog zaleđa	8
2.1. Geopolitički smještaj južne Hercegovine	10
2.2. Etnički sastav	12
2.3. Jezična slika	15
2.4. Smještaj sela u neumskom zaleđu.....	15
3. Povijesni pregled prostora gradačkih sela i okolnih mjesta.....	17
3.1. Povijesna skica Podžablja.....	17
3.2. Povijesni utjecaji	20
4. Gradačka onimija - zemlja, čovjek i živina.....	22
4.1. Pregled toponimije	24
4.1.1. Ojkonimija	24
4.1.2. Mikrotoponimija	26
4.1.3. Oronimija.....	28
4.1.4. Hidronimija.....	29
4.2. Pregled antroponimije	30
4.2.1. Osobna imena	31
4.2.2. Prezimena.....	32
4.2.3. Obiteljski nadimci	33
4.2.4. Nadimci pojedinih osoba (hipokoristici)	34
4.2.5. Etnici za susjedne etnojezične skupine.....	35
4.2.5.1. <i>Etnici susjednih etnojezičnih skupina</i>	36
4.2.5.2. <i>Ostale etnojezične skupine</i>	36
4.3. Pregled zoonimije	37
4.3.1. Imena i nazivi ovaca	37
4.3.2. Imena i nazivi goveda.....	37

4.3.3. Imena i nazivi konja	38
5. Onomastička iščitavanja.....	39
5.1. Toponomastička iščitavanja	40
5.2. Antroponomastička iščitavanja	42
5.3. Zoonomastička iščitavanja	46
6. Zaključak	47
7. Sažetak.....	49
8. Popis literature	50

1. Uvod

Iščitavajući relevantne toponomastičke uratke, kako hercegovačkog, tako i šireg hrvatskog govornog područja, nije rijetkost zamijetiti pozamašne korpuse imena, nadimaka i priimaka; pa iako je riječ o iscrpnim izvještajima mukotrpno dugo skupljane građe (kakav je trebao biti i ovaj rad), ipak je malo teže pronaći literaturu koja tematizira samu ulogu imena i imenskih korpusa. Također, onomastička istraživanja provedena u krajevima južne Hercegovine, a pogotovo neumskog zaleđa, iako postoje, nema ih u velikim brojevima. Ipak, u svakodnevnom govoru stanovništva neumskog zaleđa (Podžablja), primjećuju se mnogi nazivi, imena i najrazličitije nijanse njihovih korištenja i referiranja. Stoga predstavljeni diplomski rad tematizira upravo ovu dimenziju imena: načine njihova korištenja.

Ime jest osnovni način identifikacije neke pojave ili živog bića. I dok postoje mnoge teorije o postanku imena, te načini na koje imena funkcioniraju, sigurno je da imena služe upravo identificiranju; referirajući na nositelja imena, referiramo na točno određenu pojavu, objekt, živo biće ili osobu. Stoga se može reći da je ime također način diferencijacije, razlikovanja bića između njih samih. A pitanje koje će se ime, kojom motivacijom, iz kojeg jezičnog korpusa i preko kojih utjecaja izabrati, jest upravo tema kojom se prezentirani diplomski rad bavi.

Stoga će se kroz iščitavanje relevantne antropološke teorije, monografije i etnografije prostora Podžablja, ali i već objavljene onomastičke akademske radove, te kroz jednu prilagođenu upitnicu¹, pokušati predstaviti barem dio bogate onimijske baštine Podžablja, s posebnom koncentracijom na toponimiju, antroponimiju, te zoonimiju kraja.

Konačan cilj rada jest analizom prikupljenih i pronađenih imena doprijeti do njihovih jezičnih korijena i utjecaja, zatim pokušati iznijeti razloge motivacije imena, te na taj način progovoriti o kulturnim, društvenim i vrijednosnim obrascima stanovništva, te na koji se način ti sustavi znanja manifestiraju na fenomenima imena geografskih značajki, osoba i životinja podneblja. Usporedbom s utjecajima i govorima drugih, susjednih etnojezičnih skupina, pokušat će se pokazati kako identitet nipošto nije stalna, nepromjenjiva, samonastala kategorija, već se radi

¹Pitanja upitnice tematiziraju onimijsku baštinu zajednice, a sama je upitnica prilagođena na način da najreprezentativniji imenski oblici budu adekvatno navedeni. Upitnicu je ispunio autor diplomskog rada, tijekom trajanja samog diplomskog studija. Upitnicu je izradila prof. Dunja Brozović Rončević. Sama građa je prikupljana metodom razgovora i polustrukturiranog intervjua, a s kazivačima se razgovaralo 27. ožujka, te 7. travnja 2020. godine., na području Neuma, te Ćukove Grede u Gracu. Onimijska je građa inkorporirana i analizirana u samom diplomskom radu, te će se na nju pozivati više puta kroz sam rad.

o kontingentnoj pojavi, nastaloj u komunikaciji s drugima i drugačijima, te je proizvod potrebe za diferencijacijom i identificiranjem u određenom kulturnom miljeu.

Prvo poglavlje će stoga tematizirati sam taj milje; ponudit će se geografski smještaj, geopolitička slika, kao i etnojezični sastav južnohercegovačke mikroregije. U nastavku, drugo poglavlje će približiti samo Podžablje, odnosno zaseoke i naselja Graca, te poglavito povijesnu dimenziju ovog podneblja. S naglaskom na povijesne prilike, te multikulturalne doticaje tijekom generacija, pružit će se presjek jezičnih utjecaja na govor kraja. Ovom kontekstualizacijom će se pokušati pružiti dovoljna pozadina za opravdan govor o samoj imenskoj baštini Podžablja; kroz tri potpoglavlja o *zemlji, čovjeku i živini*, predstaviti će se bitniji onimijski fenomeni, odnosno toponimijske, antroponimijske te zoonimijske pojave kraja. Konačno, četvrto poglavlje će pokušati analizirati prikupljena imena i nazive, pokušati doprijeti do njihovih motivacija, te uz pomoć snopa ovih inspiracija barem malo približiti stvarnost kulturno-društvenih obrazaca koji se mogu zateći na ljutom i nemilosrdnom kršu južne Hercegovine.

2. Teritorijalni smještaj južne Hercegovine, Neuma i neumskog zaleđa

Prilikom pisanja etnografije, čak niti naizgled jednostavan zadatak geografskog smještanja nekog mjesta, regije ili prostora nije tek puko pokazivanje na karti, ocrtavanje granica ili unošenje prostornih koordinata. Pa čak i kada bi antropolog posjedovao najnaprednije, najtočnije i najpreciznije moguće geografske aparate, opet ne bi rekao dovoljno (ustvari, rekao bi gotovo ništa) o etnografijskoj vrijednosti takvog smještanja. Isključivo geografsko, ili pak isključivo političko smještanje nekog mjesta u potpunosti zanemaruje čitavu lepezu utjecaja, faktora i aktera koji utječu na neko mjesto. Ove čimbenike nazivamo raznim kontekstima (usp. Lihui 2015: 364-365).

Kontekst u kulturi se može opisati kao određena dimenzija, sloj ili profil nekog kulturnog entiteta. Za primjer, pretpostavimo osobu A: osim što je pripadnik skupine *Homo sapiens*, ova osoba je također i u braku. Pretpostavimo nadalje da radi u frizerskom salonu, te je goruća navijačica BŠK-a Zmaj iz Korčule. Ovi podatci nešto govore o raznim dimenzijama, ulogama koje ova osoba igra; biološki, obiteljski, karijerni i sportski jesu mnogi od konteksta u koje kulturni entitet (osoba, mjesto, zajednica, praksa ili instrument) može biti uronjen (usp. *ibid.*: 374-375).

Iako mnogi od ovih konteksta prikazuju tek posve sitnu, pa i moguće relativno arbitrarnu stranu ove zamišljene osobe, može se primjetiti da poznavanjem sve više detalja iz određenog

konteksta, korak po korak, poput kakve kulturne slagalice, moguće je doznati sve više o toj osobi.

Kada bi se na ovaj način promišljalo o mjestu kao kulturnom entitetu, koja bi se sve pitanja mogla postaviti? Osim očitih geografskih, mogli bi postaviti i povijesna pitanja, poput nastanka mjesta, doseljenja određenih zajednica ili etničkih skupina, ili pak u kojim se sve državnim tvorevinama ovo mjesto nalazilo. Ova pitanja otvaraju širok asortiman drugih potpitanja: kako je mjesto nastalo, pod kojim imenom? Koje su zajednice ili etničke skupine, te iz kojih razloga naselile to mjesto? Pripadnike kojih su drugih zajednica susretali, kojim jezikom su se sporazumijevali, jesu li jedni u drugima vidjeli neprijatelje, ljubavnike ili tek objekte?

Na ovom tragu analitičkog pristupa opće upitnosti o kulturnim entitetima, ili jednostavnije rečeno, stalnom postavljanju pitanja, moguće je otkriti mnoge detalje o određenom entitetu, mjestu u ovom slučaju. Svi ovi detalji jesu spomenuti komadići slagalice, razni šareni kulturni kamenčići koji konačno tvore mozaik- etnografiju (usp. Preissle Goetz i LeCompte 1981: 54-55). Ti detalji su također dijelovi svog konteksta, oni tim kontekstima pripadaju, te dobiti odgovore na pitanja o tim detaljima znači otkriti nešto o tom kontekstu. Konstantno upitkujući na ovaj način, dobiveni odgovori mogu sačinjavati čitave mreže znanja o nekom kulturnom entitetu.

Ovakva *mreža* podataka istraživaču nudi priliku za otkrivanje društvenih povezanosti koje umrežuju kulturne entitete, budući da je entitet uronjen u vlastiti kontekst. Preko ove mreže povezanosti, istraživač uviđa da kulturni entiteti nisu izrasli iz zemlje, ili pali s neba; nisu nastali sami od sebe, pa ih stoga ne treba niti proučavati samo za sebe.

Upravo će ova ideja o uronjenosti u kontekste biti misao vodilja predočenog rada. Za početak ipak, potrebno je smjestiti naslovni Gradac u pripadajuće kontekste, što će biti tema sljedećih potpoglavlja. Sve ove dimenzije bivanja i povezanosti imaju svoju ulogu, te govore štošta o zajednicama, odnosima i znanjima koja cirkuliraju preko stanovništva ovog mjesta. Na temelju primjera već spomenutih pitanja, u odnosu sa specifičnostima ovog kraja, u ovom poglavlju će se predstaviti geopolitički, etnički, religijski, te jezični kontekst prostora, budući da ispremiješnost različitih konteksta upravo čini temelj kulturne specifičnosti kako Graca i neumskog zaleđa, tako i ostatka južne Hercegovine.

2.1. Geopolitički smještaj južne Hercegovine

Prema Cvrtili (2000: 161), prostor jugoistočne Europe, koji se proteže od zapadne obale Crnog mora na istoku, sve do granice s Hrvatskom i Mađarskom na zapadu i sjeveru, a na jugu do grčkih otoka i Sredozemnog mora na jugu, politički i povijesno je kompliciran prostor, čija povijesna baština reflektira mnogobrojne sukobe čije se posljedice osjećaju i dan danas. Možda još kompliciranija i specifičnija jest regija koju mnogi nazivaju Balkanom. Samo spominjanje ovog imena budi konotacije zaostalosti, primitivnosti ili grubog i nemilosrdnog života. Štoviše, pojam *balkanizacija* u međunarodnoj zajednici označuje razjedinjenost, rascjepkanost i nesložnost srednjih ili manjih zajednica, gdje se nazivima *plemenima*; tribalizam je, u diskursu mnogih stanovnika Europe, pa i šire, jedna od prvih konotacija vezanih uz pojmove Balkana, balkanizacije i balkanizma.

Iako često u pejorativnom, podrugnom ili ponižavajućem tonu, korištenje ovakvih konotacija, asocijacija i značenja možda čak i može ponuditi zanimljiv teorijski početak u govoru o ovim prostorima. U prilog ovakvom pristupu svakako ide i etnoreligijska slika južne Hercegovine, o čemu više u sljedećim potpoglavljima, kao i povijesni procesi, što će biti tema drugog poglavlja. Lepeze različitih etničkih skupina, nacionalnosti, religijskih i jezičnih značajki na relativno malom prostoru govore o prirodi odnosa ovih zajednica; mjesta je malo, a podjela mnogo.

Za početak, valja prostorno smjestiti samu mikroregiju južne Hercegovine. Kako i samo ime kaže, ona je dijelom države Bosne i Hercegovine, dakako, kao dio povijesne regije Hercegovine. I prije nego što se započne s političkim prikazom i utvrđenim državnim granicama, zanimljivo je primijetiti da i ovih par imena (Bosna, Hercegovina), već sa sobom mogu povući mnoga konotativna značenja, stereotipe i druga kulturna znanja. Rezultat tome su svakako složeni povijesni procesi, kao i šarenilo etnojezičnih zajednica koje ih nastanjuju.

Ipak, sama država Bosna i Hercegovina se administrativno dijeli na dva entiteta, Federaciju Bosnu i Hercegovinu na pretežno zapadnijem dijelu, te Republiku Srpsku na pretežno istočnom dijelu državnog teritorija. Hercegovina kao jedna od pokrajina ove države je, kako je spomenuto, granično neutvrđena regija; Dodig (2005: 131) tvrdi da se radi o povijesnoj regiji, kulturnom mikroarealu, te o empirijski i politički nepreciziranom, već kulturno-kontingentnom prostoru, ne postoje točno utvrđene granice, barem ne u smislu odgovora na pitanje *gdje završava Bosna, a gdje počinje Hercegovina?*.

Dakako, granice prema drugim državama, Hrvatskoj na jugu i zapadu, Crnoj Gori prema jugoistoku, te Srbiji prema istoku, utvrđene su (više ili manje od završetka Domovinskog rata) neosporno i nedvomisleno. Tako se, kako navodi Velagić (2005), os istok-zapad u pogledu suvremenih državnih granica može uzeti kao ograničenje Hercegovine kao pokrajine, dok je pak na osi jug-sjever omeđena geografskim značajkama, Jadranskog mora na jugu, te planinskog prijevoja Ivan Sedlo sjeverno. Postoje i drugi načini razgraničenja, poput recimo ekonomskih karata kao što je razvojna karta bosanskohercegovačkih regija Sarajevske regionalne razvojne agencije (SERDA), gdje teritoriji općina Livna, Kupresa, Rame, Konjica, Nevesinja i Gackog uzimaju kao krajnji sjeverni teritoriji hercegovačke regije.

Problematika empirijski i politički egzaktnog pozicioniranja je uvijek komplicirana tema kada su u pitanju povijesne i kulturne regije, te su mnogo češći slučajevi u kojima takvi prostori nisu precizno granično ocrtni, negoli slučajevi u kojima takve granice jesu povučene. Ipak, na početku samog poglavlja se spomenulo kako takva pozicioniranja, bilo empirijska (u smislu geografskih čimbenika poput planina ili rijeka), bilo politička (dogovorom uređene, često arbitrarno povučene, dakle konstruirane granice) zapravo ne daju potpunu sliku nekog prostora kao kulturno relevantnog u etnografskom smislu. Problem redukcije kulturnih regija isključivo na njihovu fizičku protežnost niti približno ne zadire u specifičnosti i nijanse identiteta njihova stanovništva. Štoviše, takav pogled na kulturne regije može biti i štetan; izjednačavajući određenu kulturnu skupinu na prostor koji naseljava, a taj prostor pak na arbitrarno dogovorena razgraničenja može dovesti do ozbiljnih nesporazuma, nerazumijevanja, pa čak i negativnih reakcija samih pripadnika tih skupina na takvu podjelu. Etničke granice rijetko kada, ako ikako, slijede političke i/ili geografske granice (usp. Barth 1969: 12-13).

Stoga za potrebe ove etnografije, kao i većine antropološki relevantnih uradaka, tako precizne podjele svakako nisu ni približno najbitniji dijelovi rada; mnogo je važnije kvalitativno odrediti doseg određenih kulturnih obrazaca nekog podneblja, uvidjeti gdje jedan jenjava, a drugi jača. O ovim kulturnim obrascima će svakako više riječi biti u poglavlju o onimiji krajeva, što će biti središnji dio ovog rada.

Ipak, jedna od ovih naizgled egzaktnih podjela jest podjela same Hercegovine na njezine mikroregije. Iako geografski također ne u potpunosti odvojene, administrativna razgraničenja Hercegovine donekle slijede kulturne mikroareale prostora. Tako se Hercegovina dalje može podijeliti na mikroregije sjeverne, istočne, zapadne i južne Hercegovine, u koje ubrajamo

njezine najvažnije gradove i općine. Mikroregija koja je poseban fokus predloženog rada jest, dakako, južna Hercegovina, sa svoja četiri najveća mjesta, a to su Stolac na sjeveru, Čapljina na zapadu, Ravno na jugoistoku, te Neum na jugu-jugozapadu (usp. Velagić, 2005).

2.2. Etnički sastav

Bosna i Hercegovina je zemlja dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine, te Republike Srpske; to je također teritorij tri većinska konstitutivna naroda: Bošnjaka, Srba i Hrvata. Prema Hadžiću (2016: 3-4), navedeni narodi su ovaj prostor naseljavali stoljećima, polazeći od doseljavanja Hrvata i Srba u 7. i 8. stoljeću, gdje se prostor dijelio i bio osvajan od strane kneževina, kraljevstava i drugih monarhijskih upravljanja kroz čitave lepeze susreta, sukoba, dogovora i saveza.

U četrnaestom stoljeću, dolazi do postupnog nastajanja Kraljevine Bosne, čiji su vladari bili katoličke vjere. Prostor Bosne i Hercegovine je zanimljiv, ali i složen prostor za opisati upravo zbog ove religijske dimenzije; nalazeći se između najistočnije rimokatoličke zemlje (Hrvatske), te najzapadnijeg pravoslavnog teritorija (Srbije), barem što se jugoistočne Europe tiče, regije Bosne i Hercegovine se nalaze na granici dva glavna ogranka kršćanstva: katolicizma zapada i pravoslavlja istoka. Osim očitih religijskih razlika, ova podjela će dalje kroz srednji vijek činiti i bitnu geopolitičku diobu Europe, na zapadnu i istočnu (usp. *ibid.*: 6-7).

Ovdje se vidi povijesni korijen specifikuma bosanskohercegovačkog prostora; brojna osvajanja i teritorijalne ekspanzije susjeda, poglavito Hrvata i Srba, na prostoru koji se smatra granicom rimokatoličkog i ortodoksnog kršćanstva, tijekom stoljeća omogućavaju i jednoj i drugoj strani određeno "pravo", odnosno tvrdnje o povijesnoj uključenosti ovog teritorija u državne tvorevine i jednog i drugog naroda, i jedne i druge religije. Unatoč i hrvatskim i srpskim nastojanjima, prostor BiH je uz pomoć mnogih državnih tvorevina (poput Kraljevine Bosne i vladavine hercega Kosače), ipak tijekom stoljeća uspio razviti vlastiti identitet, koji, iako još uvijek u većoj ili manjoj mjeri povezan uz hrvatstvo ili srpstvo (ponovno, religija kao ključni faktor ovog identitetskog prihvaćanja), ipak bosanskim i hercegovačkim vladarima srednjeg vijeka ipak pridodaje još jedan od dodatnih identitetskih slojeva (usp. *ibid.*: 7).

Ipak, uz čitavu ovu priču o hrvatskim i srpskim osvajanjima, te granici rimokatolika i pravoslavaca, uz sve izraženije "bosanstvo" i "herceštvo" kasnog srednjeg vijeka, ova identitetska kretanja zadobijaju novu dimenziju u petnaestom stoljeću, kada dolazi do osmanskih osvajanja diljem Balkana, pa tako i Bosne, a potom i Hercegovine. Znatno broj

stanovništva, domaćih pravoslavaca i katolika prihvaća islam, te na taj način, tijekom godina, Bosna i Hercegovina počinje brojiti tri dominantne religije: pravoslavlje, katoličanstvo, te novu religiju za ove prostore- islam.

Cilj ovog potpoglavlja svakako nije bio povijesna analiza prostora, već jednostavno skiciranje glavnih povijesnih događaja i procesa koji su doveli do pojave tri spomenute glavne religije stanovništva prostora. Tijekom stoljeća, te pojavom nacionalnih pokreta i buđenjem nacionalne svijesti, ove religijske denominacije postaju identitetski temelj na kojem će se graditi nacionalno-orijentirani snovi, aspiracije, ali i ideologije. Iako stoljećima unutar sastava drugih, većih, multireligijskih, multietničkih, a kasnije i multinacionalnih državnih tvorevina, narodi Bosne i Hercegovine ipak ostaju svjesni međusobnih razlika, što je kroz povijest bilo plodno tlo za javljanje mnogih tenzija, pa i ratnih sukoba (usp. *ibid.*: 8-9).

Rat devedesetih (u Hrvatskoj znan kao Domovinski rat), bio je period intenzivnih vojnih akcija, napada, obrana, pa i psihofizičkog nasilja čije se posljedice osjećaju dan-danas, a u Bosni i Hercegovini možda i ponajviše. Bilo kako bilo, rat završava 1995. godine, te se sve do danas ovaj prostor nalazi u sastavu države Bosne i Hercegovine, uz dva navedena entiteta i tri konstitutivna naroda, kako navodi Čagalj (2019: 33-34).

Posljednji popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine, koji je provela Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, govori da je država tada brojila 3 531 159 stanovnika, od čega 1 769 592 Bošnjaka, 1 086 733 Srba, te 544 780 Hrvata. Što se tiče jezičnog sastava, 1 866 585 njih se izjasnilo da im je bošnjački materinji jezik, a 1 086 027 njih da je to ustvari srpski, dok 515 481 stanovnik smatra da se sporazumijeva hrvatskim jezikom. Što se tiče religijske pripadnosti, muslimanima se izjasnilo 1 790 545 njih, 1 085 760 ih je pravoslavnog, dok je 536 333 njih katoličkog vjerskog opredijeljenja.

Iz navedenih statistika je moguće iznijeti nekoliko zaključaka. Prvo, uz tri konstitutivna naroda također pronalazimo vezane tri dominantne religijske denominacije, islam, pravoslavlje i katolicizam, kao i tri jezika za koje stanovništvo tvrdi da se njima koristi.

Usporedivši ove tri razine (etničku, religijsku i jezičnu), može se primjetiti kako se te tri dimenzije identiteta do određene razine međusobno poklapaju (bošnjački etnicitet-islam-bosanski jezik, primjerice). Ovo ide u prilog već spomenutih zaključaka kako religijski identitetski temelj često prati etnička pripadnost i jezično izjašnjavanje. Pa ipak, primjećuje se kako se ove dimenzije identiteta ipak ne poklapaju potpuno uniformno; ovisno o pojedincu,

postoji nezanemariv postotak koji ipak ne podrazumijeva idealno, uniformno poklapanje. Stoga je empirijski neispravno, ali i štetno zaključiti potpuno slaganje ovih identitetskih silnica, te se ne smije zaboraviti da identitet nipošto nije jednostavna, binarna kategorija, već on ovisi o mnoštvu faktora, i od strane mnogih zajednica i pojedinaca biva prakticiran i komuniciran na različite načine, prema Barthu (1969: 12-13).

Pa ipak, razina poklapanja ovih identitetskih dimenzija je ne samo nezanemariva, već u tolikoj većini što se tiče statističkih podataka, da se do neke razine, na velikoj većini stanovništva, ipak može govoriti o određenoj razini podudaranja. No, dublje ulaženje u ovakve analize ipak nije primarna tema ovog poglavlja.

Što se tiče samog prostora mikroregije južne Hercegovine, odlučeno je uzeti podatke četiri najveća mjesta ovog prostora: Čapljine, Stoca, Neuma, te Ravnog. Etnička slika ove mikroregije se sastoji od većinskih Hrvata, te u manjim brojevima Bošnjaka (većinom na zapadu, općine Čapljina i Stolac), te Srba (veći dio na istoku, općina Ravno), dok je prostor općine Neum naseljen gotovo isključivo hrvatskim stanovništvom. U tablicama ispod prikazat će se rezultati posljednjeg popisa stanovništva 2013. godine, koji će ilustrirati brojne odnose triju konstitutivnih naroda BiH na područjima općina Čapljine, Stoca, Neuma i Ravnog.

	Čapljina	Stolac	Neum	Ravno
Hrvati	20.538 (78,52%)	8.486 (58,52%)	4.543 (97,64%)	2.633 (81,04%)
Bošnjaci	4.541 (17,36%)	5.544 (38,23%)	63 (1,35%)	20 (0,62%)
Srbi	714 (2,73%)	279 (1,92%)	21 (0,45%)	588 (18,10%)

tablica 1. Popis stanovništva triju konstitutivnih naroda na području općina južne Hercegovine, 2013.

Dakle, kao što to tablica prikazuje, možemo zaključiti da je od svih etničkih skupina na području mikroregije južne Hercegovine, hrvatska najbrojnija. Znatian udio bošnjačkog stanovništva se može naći na zapadnijem dijelu, dok je srpska etnička skupina brojnija što se više odmiče k istoku južne Hercegovine, uz granicu entiteta Republike Srpske.

Kao što je već spomenuto na primjeru čitave Bosne i Hercegovine, pa tako i u slučaju stanovništva južne Hercegovine, etnička i religijska pripadnost su u najvećem slučaju, no ne

isključivo, homogene, na način da većina Hrvata pripada katoličkoj, Bošnjaka islamskoj, a Srba pravoslavnoj vjeroispovijesti. Razlozi homogenosti identiteta u najvećem slučaju, ali i posebni razlozi heterogenosti i diskrepancija između ovih identitetskih razina, svakako su zahtjevna i široka tema koja zaslužuje vlastiti antropološki rad.

2.3. Jezična slika

Prema Lisac (2003: 15), što se tiče Bosne i Hercegovine, jezičnu sliku konstituiraju tri većinska, nacionalna jezika, a to su bosanski, srpski, te hrvatski. Sva tri jezika pripadaju južnoslavenskoj jezičnoj podgrupi veće slavenske porodice, te su u najvećem dijelu govornici sva tri jezika na ovom području štokavci. Bosanski jezik se većinom susreće na jekavskom govoru, dok neki od hrvatskih i srpskih govora koriste i/ili ikavicu, te ekavicu.

Kod stanovništva južne Hercegovine susrećemo većinom novoštokavsku ijekavicu, kojom se sporazumijevaju ne samo Hrvati, već i Bošnjaci i Srbi ovog područja. Dakako, u slučaju ta dva naroda se radi o bošnjačkoj i srpskoj jezičnoj varijanti, no dijalektalna podjela se može smatrati identičnom. U manjem dijelu, posebno na najzapadnijim krajevima južne Hercegovine (koja graniči s neretvanskom dolinom Metkovića), gdje je moguće susresti i ikavski govor (usp. Lisac 2003: 98).

Zbog bliskosti dijalekata i govora tri etničke skupine na ovom prostoru, jezični kriteriji neće često služiti kao međuetnički identifikator (osim možda u slučajevima rasprave „tko kojim jezikom govori“, što će nerijetko biti platforma i za nacionalističke prijevare). Stoga je među Hrvatima, Bošnjacima i Srbima ovog područja razlika upravo u tome kojoj etničkoj, te religijskoj skupini pripadaju, čija je konstitucija rezultat duge povijesti ovog područja. O toj povijesti će više govoriti sljedeće, drugo poglavlje. No prije povijesnog pregleda, valja ponešto reći o užem prostoru na koji će se ovaj rad posebno fokusirati, a to je prostor Neuma i sela u njegovu zaleđu, odnosno župama Neum i Gradac, kao i općini Neum.

2.4. Smještaj sela u neumskom zaleđu

Ovo potpoglavlje nije zamišljeno kao geografska analiza neumske općine, unatoč očitoj važnosti koju prostorni smještaj ima na antropološke radove i etnografije uopće. Iako će se svako spomenuto selo izriječno imenovati, ovo također nije onomastički, odnosno toponomastički pokušaj skiciranja imenske ostavštine kraja, budući da se čitavo treće poglavlje bavi upravo tim fenomenima. Ono čime će se ovo potpoglavlje pozabaviti dakle, jest skiciranje zaseoka neumskog zaleđa, kako bi se područje lakše vizualiziralo, te

jednostavnije razumljivo poglavlje o imenima kraja, a poglavito dijelovi o toponimiji, te antroponimiji.

Neum je dakle, jedini izlaz Bosne i Hercegovine na Jadransko more. Obala ovog mjesta i općine se proteže na svega 20 kilometara duljine, što je čini zemljom s drugom najkraćom morskom obalom na svijetu (prvi je Monako, sa nešto iznad 4 kilometra, prema podacima WorldAtlasa iz 2017.). Razlozi ovako specifične obalno-geografske situacije se nalaze u povijesti Dubrovačke republike, sežući u sedamnaesto stoljeće. Pojednostosti ove povijesne epizode će se otkriti u sljedećem, drugom poglavlju rada, kada će se pokušati skicirati sama povijesna slika mikroregije južne Hercegovine, a pogotovo Neuma i neumskog zaleđa.

Krenuvši od Neuma prema istoku, prošavši brdo Radež, dolazimo do sela Kiševo, a još istočnije novoizgrađenom autocestom do Babina Dola. Ukoliko bi se pak zaputilo starom makadamskom cestom, nešto istočnije od novog autoputa, došlo bi se do Vranjevog Sela, te zaseoka Duži, sve do Moševića. Bilo kako bilo, svi ovi putevi vode u Gradac (usp. Đerek 2009: 293-294).

Gradac je ponajprije ime za župu, a potom i za skup zaseoka koji ju tvore. Na zapadu ograničena Republikom Hrvatskom, te najbližim selima Goračićima i Galovićima, prema istoku redom se dolazi do sela Oskrušnica, a nakon par kilometara do Dobrova, Podstijena (Nerađa), te Ćukove Grede. Nastavljajući dalje prema istočnoj granici župe Gradac, dolazi se do Podglimča, Gornjeg Graca, sve do brda Bjeloje koje je dijelom sela Dubravica. Sjevernije, nalaze se Žukovice, Radetići, Hotanj, Broćanac, Praovice, te konačno Podžablje, koje se, kako i samo ime kaže, nalazi ispod planine Žabe. Ova geografska značajka se većinom smatra i sjevernim krajem župe Gradac, ali i općine Neum (usp. *ibid.*).

Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 2013. godine govori da je tada u gračanskim selima živjelo ukupno 234 stanovnika (od čega 232 Hrvata), dok za usporedbu popis iz 1991. broji njih 345. Bilo kako bilo, mjesto je to sa mnogo zaseoka, no ipak relativno vrlo rijetko naseljeno, pogotovo u današnje doba. Ova relativna brojnost raznih imena sela, a kako će se u trećem poglavlju vidjeti, i ostalih toponima, koji će sezati od brdskih vrhova do podzemnih voda, od kućnih vrtova do najudaljenijih klisura, gradačko je stanovništvo kroz stoljeća gradilo vlastitu imensku, uz sve ostale baštine. Upravo će sinkronijska slika ovog razvojnog puta, s naglaskom na etničke, religijske, jezične i druge aktere koji su utjecali na stvaranje, pa i skupa s Gračanima stvarali ovu onimijsku ostavštinu, biti tema sljedećeg poglavlja o povijesti kraja.

3. Povijesni pregled prostora gradačkih sela i okolnih mjesta

3.1. Povijesna skica Podžablja

Prema Đereku (2009: 14) teritorij neumskog zaleđa, odnosno župe Gradac, sa sjeverne je strane omeđen planinom Žabom, kako je razgraničeno u prethodnom poglavlju. Ovaj prostor pod Žabom, koji se naziva Podžablje, jest dakle prostor aktivno nastanjen još od perioda prapovijesti. Razlozi tome vjerojatno leže, kao i kod mnogih ranih civilizacija, u nepresušnim izvorima pitke vode, što vrve podno sustava hercegovačkih podzemnih krških struktura. Sami empirijski dokazi da je čovjek ne samo mogao, već uistinu i nastanjivao ovo područje u to vrijeme dolaze u formi mnogih kamenih alatki nađenih na području. Tako su pronađene kamena sjekira u samom Gracu (koja se trenutno čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu), dok je u mjestu Babin Do pronađena drevna koštana igla; oba nalaza pripadaju neolitskom razdoblju, odnosno mlađem kamenom dobu.

Možda jedan od najspecifičnijih detalja gradačkoga kraja, kao i drugih krških krajeva, za koje se pretpostavlja (barem za neke od njih) da pripadaju neolitskom razdoblju, jesu impozantne kamene gomile, kojih je registrirano čak 270, a mnogo njih se još uvijek ne nalazi u registrima. Što se tiče funkcija ovih struktura, konkretno na gradačkom tlu, ne postoji točan odgovor, pa niti dominantna teorija, iako su u nekima pronađena drevna oružja, kacige, koplja, pa i predmeti poput keramičkih posuda, što upućuje na niz zaključaka, od vojnih pa sve do pogrebnih funkcija. Osim toga je poznato i više gradina, odnosno kamenih zidova (većinom suhozidnih), poput Malokrna, te Miline i Moševačke gradine. Mnoge od ovih struktura imaju megalitska obilježja, što im svakako daje poseban arheološki značaj (usp. *ibid.*: 16-18).

Nadalje, postoje nalazi grobova, antičkih stupova, pa i ukrasne keramike iz predrimskog razdoblja. Navedene su ostavile razne skupine naroda koje pripadaju predrimskim slojevima naseljavanja. Basler (1956: 79-84) navodi kako su neki od predrimskih, ilirskih naroda, za koje se pretpostavlja da su okupirali teritorij južne Hercegovine i Dalmacije (dakle i s istočne i sa zapadne strane rijeke Neretve, duž obale Jadranskog mora sve do Boke Kotorske) Plereji, Ardijejci i Daorsi (poznati su antički ostaci gradine u Ošanjićima pokraj Stoca, za koje se pretpostavlja da su ostaci nekadašnjeg grada Daorsona, središta daorske kulture). Ilirski narodi su, dakako, ili romanizirani ili protjerani poslije ilirsko-rimskih ratova drugog i prvog stoljeća prije Krista.

Nadalje, prema Đereku (2009: 30-31), samo rimsko razdoblje broji mnoge ostatke te kulture na ovim prostorima. Tako pronađeni kameni ostaci na području Vranjevog Sela (između Neuma i Graca), govore o rimskoj arhitektonskoj aktivnosti, možda čak i u obliku *ville rustice*. No ipak, jedan od poznatijih arheoloških nalaza jest segment naronske rimske ploče iz Vida, koji govori o mogućem rimskom putu koji vodio sve do Stona. Stoga, vrlo je moguće da je taj put vodio kroz Podžablje, ili pak kroz relativno blisko područje. Svakako, ovaj prostor se nalazi na putu između dva poznata rimska naselja, Narone (današnjeg Vida), te Epidauruma (današnjeg Cavtata). Osim toga, poznato je i ime mjesta Stamnes, koje se nalazilo u neposrednoj blizini današnjeg Stona (ako ne predstavlja i sam Ston).

Razdoblje dolaska Hrvata i rane slavenske aktivnosti na područjima južne Dalmacije i Hercegovine se ipak možda ponajbolje očituje kroz bogatu hrvatsku toponimiju praslavenskog podrijetla. Mitološki motivirani toponimi su od vitalne važnosti, budući da su upravo oni jedini podatci koje imamo o praslavenskim, pretkršćanskim vjerovanjima; najpoznatiji primjeri su imena lokaliteta poput Mokošice pokraj Dubrovnika, koja ime dobila po slavenskoj boginji Mokoši. Ili pak ime planine Velež kod Mostara, koje svakako podsjeća na slavensko božanstvo vode, stoke, i toponimski govoreći svega što je nisko, u nizini; njegov je protivnik Perun, gospodar groma, te stoga vladar svega što je na visini, na vrhuncima. Tijekom stoljeća i dolaskom kršćanstva, njegov kult se mijenja za kult svetog Ilije, što je posebno očito po imenu najvišeg vrha planine Žabe- Ilije, te njene sjeveroistočne padine Sutilije (*Sveti Ilija* > *Sutilija*), prema Đereku (2009: 31).

Đerek (2009: 32) govori kako se srednjovjekovno-kršćanski period Graca se slobodno može povezati s povijesnim prilikama Humske Zemlje, o čemu svjedoče ostatci stećaka, kao i kamenih križeva, te ploča na kojima su urezani križevi, te mnogi drugi vjerski simboli. Ovi spomenici se nalaze na mnoštvu gradačkih lokaliteta: Dobrovu, Dubravici, Broćancu, Moševićima, Radetićima itd. Na njima se spominju mnoge povijesne osobe, većinom plemstvo koje je vladalo ovim krajevima u 13. i 14. stoljeću, poput Hrvatina Turbića, dinastije Nikolić, te kneza, ili hercega Andrije. Ovaj hrvatsko-ugarski knez je bitna povijesna i povijesnim vrelima dobro potkovanu osobnost u borbi humskih Hrvata protiv raških nasrtaja, a povijesni dokumenti svjedoče njegovoj ustrajnosti u održavanju prijateljskih veza s Dubrovačkom Republikom, te izraženoj želji za pripadanjem katoličanstvu. Ipak, krajevi Zažablja i Graca su također proveli dio srednjeg vijeka pod raškom upravom; zanimljivo je da se u doba pisanja Porfirogenetova *O upravljanju carstvom*, dobar dio humskog kraja općenito nalazio u sastavu Raške, zbog čega se pretpostavlja da ovaj povijesni autor ove krajeve veže s

Raškom, odnosno srednjovjekovnim srpstvom. Stoga je bitno napomenuti ovo dugogodišnje vladanje hrvatskih plemića Humskom zemljom, (dobro povezanih s Dubrovačkom Republikom), kao i periode raškog kraljevanja prostorom, te njihove stoljetne sukobe. Ovi sukobi i odnosi, galvanizirani religioznim nabojem, jesu jedan od povijesnih momenata u kojima se može početi iščitavati povijesni identitet prostora. Valja podsjetiti, Humska zemlja je jedan od teritorija koji leže na nepisanoj granici zapadnog i istočnog kršćanstva.

Osmanlije ovaj prostor „posjećuju“ relativno rano, još u 14. i početku 15. stoljeća (koji ostaju dobro zabilježeni u predaji i onimijskoj inspiraciji, kao i drugdje gdje su dolazili). Jedan od najpoznatijih hercega je svakako Stjepan Vukčić Kosača, kojega izvori spominju kao turskog saveznika, koji je davajući Osmanlijama podršku, zauzvrat kratkotrajno dobijao posjede duž nekadašnje Zete. Ipak, i sam Kosača je bio napadnut od strane Turaka 1460. godine, kada svoj imetak ostavlja dubrovačkom svećeništvu, tobože za spas svoje duše (usp. *ibid.*: 41).

Unatoč mnogim bunama i ustancima, osmanska vlast na ovom području ostaje dobra četiri stoljeća, što je svakako jedan od najvećih utjecaja na identitet stanovništva kraja (kako će i sama onomastička, pogotovo antroponomastička iščitavanja pokazati). Ipak, jedan od najbitnijih događaja za povijest ovog područja je Mir u Srijemskim Karlovcima 1699., kada Dubrovačka Republika ustupa neumski prolaz Osmanlijama, kako bi izbjegla fizičku granicu sa Mletačkom Republikom.

Tijekom stoljeća turske vlasti, donešeno je više zakona koji zabranjuju gradnju crkvice i drugih katoličkih spomenika, uz fizičke sankcije ukoliko bi došlo do kršenja ovih naredbi. Tako je katoličko pučanstvo često bježalo iza turske granice, koja je na ovom području značila tek odlazak *preko brda*, takoreći, odnosno jako blizu svojih ognjišta. Stoga su često posjećivali svoja stara ognjišta i uzrokovali probleme otomanskoj vlasti, ali i pljačkali sveukupno stanovništvo, čak i katoličko, zbog čega su čest neprijateljski i agresorski element u usmenoj predaji Gračana, i šire regije. Četiri povijesna rata kršćanskih zemalja protiv Turaka u 16. i 17. stoljeću (Dugi rat, Kandijski rat, te Bečki i Mali rat) obilježena su kako napadima Turaka, tako i opresijom austrijskih vojnika, a ponajviše uskočkih upada i pljačkanja imetka, paleža građevinskih objekata, te odvođenjem samog stanovništva u roblje. Granično područje Podžablja stoga stanovništvo čini metom raznih sila koje tu operiraju tijekom tadašnjeg razdoblja (usp. *ibid.*: 44-58).

Poslije stoljeća vladavine, Osmansko Carstvo u 19. stoljeću raspolaže tek djelićima svoje nekadašnje političke moći. Ovo slabljenje Turske, povijesno poznato kao *Istočno pitanje*, nudi

priliku hercegovačkom življu, prvo pravoslavnom, pa zatim i katoličkom, za ustanak i oslobađanje Donje Hercegovine od turske vlasti. Period je to od 1875. do 1878. godine, okarakteriziran sukobima crnogorskog, srpskog i hrvatskog puka, kako protiv Turaka, tako i međusobnim sporovima i svađama. Ipak, 1878. godine Austro-Ugarska aneksira prostor Bosne i Hercegovine, a kao katoličko carstvo, dolazi do negodovanja muslimanskog i pravoslavnog stanovništva, dalje galvanizirajući međureligijske odnose, često dovodeći do tenzija.

Od tada, povijest neumskog zaleđa se može pratiti kroz kretanja Bosne i Hercegovine, od austrijske vlasti, preko raznih državnih tvorevina 20. stoljeća, sve do osamostaljenja modernih jugoistočno europskih država raspadom Jugoslavije, kada Neum i Podžablje spadaju pod teritorij Federacije Bosne i Hercegovine; prostor je to koji dijeli kopnenu granicu suvremene Republike Hrvatske na dva dijela.

Ovaj letimični pregled povijesnih prilika gradačkog kraja je sasvim dovoljan kako bi se ustvrdili kulturni akteri koji kroje gradačku onimiju. Prostor je to, dakle, pretpovijesne i predantičke naseljenosti, zatim Rimskog Carstva do njegova raspada, te dolaska slavenskog stanovništva, utjecaja kršćanstva i previranja između katolika i pravoslavaca, te srednjovjekovnih kraljevstava, dubrovačkih, mletačkih i pogotovo osmanlijskih nastojanja, sve do raznih političkih režima novije povijesti. Svi su ti elementi, dakle, postupno gradili gradačku onimiju, ali i čitav identitet kraja kroz prolazeća tisućljeća.

3.2. Povijesni utjecaji

Sada valja izdvojiti aktere povijesnih utjecaja, analizirati njihove konkretne povijesno-jezične aktivnosti, te pokušati uvidjeti na koji su način oni ostavili traga u imenskom, jezičnom i općenito kulturnom korpusu stanovništva gradačke župe.

Kao što je navedeno, arheološki nalazi sugeriraju da je gradački kraj naseljen još u predslavenskom razdoblju, brojeći mnoge materijalne iskopine i pronalaskе poput kamenog nakita, oruđa i oružja. Ipak, možda su još važniji oni kulturni, *duhovni* nalazi, odnosno jezični i imenski fenomeni koji još uvijek služe svojoj svrsi, komunikaciji. Tako, prema Đereku i Vidoviću (2009: 206) postoje antroponimi, odnosno prezimena poput *Trojić* (možebitni spomen na cara Trajana, u predaji zapamćenog kao Trojana², *Džono* (možda od dalmatskog

²Vidović, u *Gradačkim prezimenima*, navodi narodnu izreku *U cara Trojana kozje uši!*

Junius>Juno>Junona), ili pak *Prović* (starokršćansko ime *Prohor*³, iz čijeg je temelja vjerojatno izvedeno ovo prezime). Ipak, važno je spomenuti da je moguće da su ovi imenski temelji ipak najvjerojatnije donešeni dubrovačkim utjecajem, što je ipak razdoblje srednjeg i novog vijeka.

Hrvati ovaj prostor, kao i ostale okolne prostore naseljavaju u sedmom stoljeću, donoseći vlastiti, slavenski jezični temelj. U tom periodu, dakako, ne možemo govoriti o prezimenima kao takvima, no svakako su postojala osobna imena, od kojih su se i počela tvoriti prva prezimena, tijekom stoljeća. Kao primjer prezimena nastalih od vlastitih, narodnih imena, može se spomenuti popis čak 106 gradačkih prezimena koje donosi Vidović (2009: 201-202), od kojih je 50 nastalo od priimaka (nadimaka), a od tih je 28 nastalo prema hrvatskim/slavenskim narodnim imenima: *Bogojević, Brajković, Vukasović, Kralj, Crnčević, Žarković, Dubravčić*, primjerice. Što se tiče toponima, dovoljno je samo navesti imena sela poput Oskrušnica, Dobrovo, Podgajnica, Ćukova Greda, Dubravica, Drijen itd. Mogu se također samo spomenuti toponimi poput Susvida, Sutilije, Trebinje (ne Trebinja, grada u Republici Srpskoj, već mikrolokaliteta na području Graca), te Vilinog brda i Vilinog igrišta, što su sve toponimi inspirirani pretkršćanskom vjerom Hrvata i Slavena. O ovim onimijskim fenomenima slavenskog porijekla će svakako biti riječi više u trećem poglavlju.

Ne smije se zanemariti ni prisutnost srpskih kraljevstava srednjeg vijeka, te njihov utjecaj na etnojezičnu sliku kraja. Iako prezimena poput *Nemanjić* i *Ćićura (Ćiril)* jesu današnja prezimena, nastala stoljećima iza raspada srpskih kraljevina, pravoslavno stanovništvo je svakako naseljavalo ove prostore i puno prije pojave pravih prezimena. Stoga se može govoriti o jezičnim, pa i imenskim utjecajima istočnih susjeda poslije velikog crkvenog raskola, u kojem je slučaju trebalo doći do teritorijalne ekspanzije susjedne Zete, te Raške, ili pak migracija stanovništva u susjedne krajeve, što navedena povijesna vrela u prošlim potpoglavljima i potvrđuju (usp. Đerek 2009: 199-200).

Utjecaj Dubrovačke Republike je osjetan u mnogim romanizmima poput *dundo, dumo, bječva* i sličnima, ili pak prezimenima romanskog podrijetla poput *Koncul*, ili spomenutih *Trojić* i *Džono*. Dubrovačka Republika je vladala ovim teritorijem od 15. do 18. stoljeća, što je svakako ostavilo traga u spomenutoj apelativnoj i onimijskoj baštini kraja (usp. *ibid.*: 204-205).

³Po Vidoviću, *Prohor* je bilo ime jeruzalemskog đakona 1.st.n.e., od čijeg su imena izvedena mnoga pravoslavna i katolička prezimena, osobna imena i nadimci.

Otomansko Carstvo konačno i službeno osvaja Hercegovinu 1483. godine, a slično dubrovačkom utjecaju, i Turci ostavljaju svoj trag na apelativnoj, onimijskoj i općenito jezičnoj slici stanovništva. Apelativi poput *ibrik*, *pendžera*, *ajvan*, te prezimena poput *Mustapić*, *Hajvaz*, *Kiridižija* i ostalih svjedoče upravo ovom povijesnom utjecaju.

Razdoblje pripadanja Austrougarskoj, ali pogotovo razdoblje gastarbajterstva iza Drugog svjetskog rata donose u ovaj kraj germanizme: *šarafciger*, *fajercak*, *beštek*, *vindjaka* i *fasovati* jesu samo neki od primjera, kao i čitava terminologija automobilskih dijelova. Iako se utjecaj germanizama jako dobro ogleda u apelativima, imena njemačkog sloja ipak nisu zabilježena u većem broju. Kada se već spominju relativno noviji utjecaji 20. i 21. stoljeća, mogu se navesti i brojni anglizmi koji nam pak govore o suvremenim globalnim utjecajima u eri televizije i interneta, pogotovo izraženih kod mlađeg stanovništva. Ovdje se već daleko izlazi iz sfere regionalnih utjecaja na stanovništvo, te se govori o prvim istinskim globalnim uključenjima ovog kraja, te pripadajuće regije i države u svjetske tijekove informacija, diskursa i praksi.

Izdvojeni povijesno-kulturni utjecaji nikako nisu apsolutno sve civilizacijske silnice koje su tijekom prošlosti i sadašnjosti imale svog dijela u formiranju, mijenjanju i razvoju etnojezičnog, ali i općenito kulturnog i društvenog identiteta stanovništva Podžablja. Spomenuti su navedeni kako bi se zadobila približna slika o povijesno-kulturnim kretanjima i previranjima u prošlosti, koji svoj odjek imaju danas, kako u čitavom obnašanju stanovništva, tako i u jeziku, te time i u imenoslovlju; od predslavenskih antičkih zajednica, preko slavenskog, hrvatskog temelja, zatim srpskih, romanskih i turskih nastojanja, pa sve do državnih režima dvadesetog stoljeća, svi ovi utjecaji imaju svog dijela u stvaranju uopće etnojezične, a sljedeći iz toga i imenske slike stanovništva. Kao i sam etnički, jezični, religijski i općenito kulturni identitet kraja, tako je i sama gradačka onimija nastajala tijekom stoljeća; nikako sama od sebe, već u komunikaciji i kontinuitetu s drugima, i to ne usprkos tim utjecajima, već upravo zbog njih (usp. *ibid.*: 234). Treće poglavlje će konačno iznijeti kratki pregled onimije gradačkog podneblja.

4. Gradačka onimija - zemlja, čovjek i živina

U trećem poglavlju će se konačno predstaviti onimijski korpus Podžablja, odnosno prostora gradačke župe. Onomastiku Šimunović (2009: 15) definira kao jezičnu znanost, disciplinu unutar jezikoslovlja, ili lingvistike, koja se bavi proučavanjem vlastitih imena, a hrvatski je naziv za tu disciplinu imenoslovlje. Onomastika se u etnološkim i lingvističkim istraživanjima dijeli na više poddisciplina, no u slučaju istraživanja nekog određenog lokaliteta i/ili

stanovništva tog prostora, većina će onomastičara posegnuti za poddisciplinskom dihotomijom na antroponomastiku (proučava imena ljudi, uključujući osobna imena, prezimena i nadimke), te toponomastiku (istraživa imena lokaliteta, bilo mjesta ili pak geografskih značajki općenito), kako i kaže Šimunović (2009: 74-76, 79).

Što se tiče samih imena, postoji više smjerova misli po pitanju *što je to ime?* Prema Nystromu (2016: 1-2) može se promišljati da imena zapravo nemaju značenje sama za sebe, već da samo služe za identificiranje pojedinih, individualnih, konkretnih objekata. S druge strane, prema Bean (1980: 306) postoji i mišljenje kako ime mora nešto govoriti o svome nositelju. Primjerice, nadimak Bijeli bi mogao biti motiviran činjenicom da ta osoba ima kosu bijele boje. Dakako da potomak te osobe ne mora imati istu boju kose, no zajednica ga svejedno može zvati Bijeli, iako potomak može imati crnu, smeđu ili plavu boju kose; tada ta imena ne bi odgovarala svojim referentima. Drugim riječima, kada apelativ (opća imenica koja referira na objekt, a nije vlastito ime) postane ime, gubi se njegovo direktno značenje, te ime ostaje samo kao referenca na svog nosioca. Osim toga, dalje prema Nystromu (2016: 12-14) postoje i čitave dimenzije, spektri značenja, poput asocijativnog značenja (konotativno vezanje imena uz konkretnu osobu ili pojavu, primjerice ime *Adolf*), kategoričkog (koje počiva na pretpostavci da čovjekova mentalna sfera gotovo trenutačno veže fenomene s njihovim pripadajućim kategorijama, rodovima i vrstama), te emotivnog značenja (ime koje izaziva emocionalne reakcije u referiranju). Također, valja spomenuti i dihotomiju konotacija-denotacija, gdje je posljednja referentska veza između objekta i njegova imena, a konotacija je modus značenja koji često ima asocijativnu moć. Tako bi primjerice *Vukovar* denotativno označavao grad u Slavoniji, dok bi konotativno označavao mjesto posebnog pijeteta, u slučaju pojedinaca koji su sudjelovali u Domovinskom ratu, recimo.

Ipak, spomenute teorije o tome što imena jesu, te koja su sve njihova značenja jest zasebna tema koja izlazi van okvira teme predloženog rada. Prije negoli se krene s pregledom imena gradačkog podneblja, valja spomenuti da će se za ukupnost imenske baštine kraja, dakle ukupan onimijski korpus, koristiti riječ (*gradačka*) *onimija*, kao naziv za skup svih imena koja se na ovom području i među njegovim stanovnicima može susresti. Počet će se s toponimijom, preći će se na antroponimiju, te naposljetku će biti riječ-dvije o zoonimiji (poglavito o imenima najbitnijih domaćih životinja) gradačkog okruženja. Za potrebe ovog poglavlja o onimiji kraja, koristit će se podatci iz prilagođene uputnice koju je ispunio autor pri svojem istraživanju na terenu.

4.1. Pregled toponimije

Toponimija je dakle zbir svih imena lokaliteta, odnosno mjesta, na nekom području. Toponomastika je pak poddisciplina onomastike koja istražuje, opisuje i proučava imena lokaliteta, bilo da se radi o geografskim obilježjima, obrađenim površinama ili naseljenim mjestima, između ostalih prostornih značajki (usp. Šimunović 2009: 78-79). Što se tiče gradačkih sela, Vidović (2009: 156-157) broji nekoliko tisuća obrađenih toponima. Ovakva toponimska gustoća nije začuđujuća kada se u obzir uzme politički smještaj (granica BiH i Hrvatske, te relativna blizina entiteta Republike Srpske), geografska obilježja (ilovača, crvenica, ali i pjeskovito tlo, te krš koji dominira sve do Žabe i onkraj), kao i brojnost izvora vode. Osim toga, opisana povijest kraja je sve negoli mirna i homogena, što je dodatan faktor ove toponimske gustoće.

Bitno je napomenuti i izraženu razdvojenost, pa i usitnjenost katastarskih čestica. Mogući razlozi ovog sitničanja u posjedovnim dokumentima dolaze svakako iz povijesnih prilika, no možda i zbog činjenice da je ovdašnje stanovništvo stoljećima ovisilo o poljoprivredi i stočarstvu, za što je tlo dakako neophodno; bilo da se radilo o drvu za ogrjev, ili pak o kamenu za gradnju kuća i objekata za životinje, povijest gradačkog čovjeka je neodvojiva od njegove zemlje. Zbog svih ovih razloga, toponimska gustoća kraja možda ni ne čudi.

4.1.1. Ojkonimija

Za početak svakako valja spomenuti da obrađeni toponimi jesu dio Podžablja kao već objašnjene regije, a unutar nje, Vidović (2009: 180-184) se koncentrira na selo, odnosno župu, a nekadašnju administrativnu jedinicu, Gradac. Unutar nje postoji više zaseoka, te se navode imena nekih od njih, uz moguću motivaciju i objašnjenje. Gradačka sela, od zapada prema istoku, jesu sljedeća: *Oskrušnica*, *Dobrovo*, *Podstijene* ili *Nerađe*, *Ćukova Greda*, *(Pod)Glimać*, *Dubravica*, *Hotanj*, *Broćanac*, *Drijen* i drugi.

Oskrušnica se nalazi na samoj granici s Republikom Hrvatskom, a prva sela do ovoga na tlu Republike Hrvatske jesu Dobranje i Vidonje. Zanimljivo je da obadva pripadaju općini Zažablje, što govori o blizini planine Žabe i samog Podžablja, pa i Graca. Za *Oskrušnicu* se pretpostavlja da je imenovana po vočki oskoruši, što bi ime svrstavalo u kategoriju toponima koji su svoje ime dobili po nekom tipu vegetacije, ili biljci (tzv. fitotoponimi).

Dobrovo je možda specifičan imenski slučaj jer, iako ga domaći stanovnici tako nazivaju (a selo je tako imenovano i u svim današnjim dokumentima), okolna sela poput Vidonja sa zapadne strane, te Ćukove Grede s istočne strane ga nazivaju *Dubrovo*. Vidović prvo ime

povezuje sa starim hrvatskim narodnim imenom *Dobrohna*, jer se u dokumentima iz 17. stoljeća selo nazivlje *Dobrahovo*, dok slučaj drugog imena povezuje s apelativom *dub*, što je starija hrvatska riječ za hrast, koju stanovništvo i dan danas rašireno koristi.

Podstijene su također poznate pod imenom *Nerađe*, što je također ime koje se koristi i za imenovanje njiva, polja i drugih obradivih površina na tom području. Ovaj se zaseok nalazi podno *Crvenih stijena*, na osnovu čega je dakako i dobio ime. U slučaju *Nerađa* pak se može razmišljati etimološki; ojkonom uistinu predstavlja neobradivu zemlju, tlo koje je nepogodno za obrađivanje. Zanimljivo je da se u blizini nalazi i mikrotoponim *Nerezine*, koji također predstavlja tip teško obradive ili neobradive površine, na kojoj se *ne da rezati*. Budući da je cilj ovog rada istraživanje načina na koje se djelatnost stanovništva ogleda u onimiji kraja, ovakva podjela tala na obradive i neobradive je upravo jedan od primjera upravo tog ljudskog snalaženja. Imenujući njivu *Nerađe* ili *Nerezine* stanovništvu može pomoći odlučiti koje biljne vrste mogu uspjevati na toj njivi, a koje ne.

Ćukova Greda je zaseok u kojem se krije kombinacija zootoponima i ojkonima; pretpostavlja se da je populacija ptica ćukova nekada obitavala na području u većem broju, dok je apelativ *greda* na ovom području nerijetko označavao stršeću stijenu na brdu.

Glimać je ime brda koje vjerojatno dolazi od apelativa *glinac*, odnosno stjenske formacije nastale od gline. *Podglimać* (ili *Pod Glimčem*, ili sve češće jednostavno *Glimać*), jest ojkonom za zaseok koji se nalazi pod ovim brdom; ponovno, na djelu je jedan od primjera imenovanja koji svoj razlog vuče iz jednostavnosti prilike. Referirajući se na ime brda u pozadini zaseoka, nema sumnje da će se u zajednici nedvomislno znati o kojem se naselju radi.

Dubravica je pak ojkonom koji se tvorio od apelativa *dubrava*, koji označava hrastovu šumu, na sličan način na koji se objašnjava postanak imena *Dubrovnik*. *Dub* je riječ koja se i dan danas koristi za stabla iz roda hrasta (lat. *Quercus*) u gradačkom vokabularu.

Hotanj je antropotoponim (toponim izveden iz imena čovjeka, osobe), vjerojatno izveden iz antroponima *Hota*, koji je moguće pronaći i u makedonskoj onimiji. Prema Vidoviću (2009: 182), imena *Huta* i *Hutin* možda možemo povezati s arumunjskim apelativom *huta* (*sokol*). No, navodi se i druga teorija po kojoj *Hotanj* vuče podrijetlo iz korijena *o-тѣнь*, koji označava "pregradu", ili "tor". Ipak, ni druga teorija ne odbacuje antroponimsku teoriju, po kojoj se na temelj *Hota* nadodaje sufiks *-jb*, što označava posvojni pridjev. Tako bi *Hotanj* zapravo bio *Hotin posjed*.

Broćanac jest fitotoponim, gdje bi *broć* označavao vrstu trave kojom su se nekada bojale uskršnje pisanice. Iz istog korijena izvodimo i *Brotnjo* (*Broćno*), nekadašnje ime župe na čijem se prostoru danas nalazi grad Čitluk u Zapadnoj Hercegovini.

Drijen je bez sumnje također još jedan od fitotoponima, unatoč činjenici da postoje dvije moguće teorije postanka. Po jednoj, *drijen* predstavlja pruce kojom su pastiri nekoć pokrivali svoje stanove, male kućice u koje su se sakrivali tijekom čuvanja stada, ako bi iznenada došlo do kakvih vremenskih nepogoda. Po drugoj teoriji, *drijen* jest naziv za rod cvijetova *Cornus*, za čiju se ljekovitost znalo još u antičko doba. Po Vidoviću (2009: 182), ukoliko toponim nosi ime po nekoj biljci, to ne znači da te biljke ima u izobilju na širem prostoru ili regiji, već da je biljka zapravo jako rijetka; zapravo toliko rijetka da ju je moguće naći samo na specifičnom užem prostoru. Ovakva 'posebnost' lokaliteta jest ono što ju razlikuje od ostalih mjesta u njenom okruženju, te je time način diferencijacije lokaliteta.

Na području Podžablja se nalazi još zaseoka, te svakako dosta njih nije navedeno u ovom radu. Osim toga, gotovo svaki od ovih zaseoka se dijeli na manje podzaseoke, dijelova naselja. Ovakva toponimijska rascjepkanost nije neuobičajena za Podžablje, kako se već spomenulo, zbog već objašnjenih povijesnih, geografskih, katastarskih, gospodarstvenih i općenito kulturnih razloga. S obzirom na takvu brojnost toponima i relativnu ograničenost prostora za diplomski rad, nemoguće je nabrojati i objasniti svaki od njih, a rad će pokušati odabrati one koji ponajviše svjedoče u korist ciljeva ovog rada: multikulturalnu genezu imena, te načine na koje se imena koriste u svakodnevnom životu stanovništva.

4.1.2. Mikrotoponimija

Poslije imena samih sela, vjerojatno imenski najbogatija kategorija jesu obradive površine, napose njive i oranice. U prilagođenoj upitnici je zabilježeno najviše imena upravo iz ove kategorije toponima. Ovakvu mikrotoponimijsku gustoću potvrđuje i literatura, kako brojne monografije zavičaja, tako i lingvistički radovi koji obrađuju ovu mikroregiju (Vidović, 2014.). Svi mikrotoponimi su zabilježeni u spomenutoj upitnici (uz iznimke navođenja literature, većinom pri objašnjavanju pojedinih imenskih fenomena).

Neki su od tih mikrotoponima: *Podovi* (*Veliki* i *Mali*), *Stojanuša*, *Čarnica*, *Kovraga*, te druge. Prisutna su i zemljišta s kojih se kosi trava, najčešće lucijerna (lucerna, travka porodice *Medicago*, kako navodi Halagić (2005: 11), najčešće za ishranu ovaca, no i ostale stoke. Ovakva zemlja se naziva *ledina*, a neki su primjeri *Sjenokos*, te *Lavotuša*.

Nadalje, *Veliki i Mali Pod* su također skupno znani kao *Podovi*, a apelativ *pod* ili *podina* (mn. *podovi* i *podine*) označava "obradive površine na više razina". Čakavski govori također koriste riječ *pod*, kada referiraju na kat, tako označavajući površinu po kojoj se hoda, ali i sam kat. Na sličan način funkcionira i ovaj apelativ, te u slučaju *Velikog* i *Malog Poda* jasno se uočava da postoje dva, jedan do drugoga, te se također primjećuje da se na njih često referira grupno, u paru, kao *Podovi*.

Stojanuša je ime obradive površine koje je izvedeno iz prezimena *Stojanović*, a ne iz osobnog imena *Stojan*, kako bi se možda prvotno pretpostavilo. Toponimizacija prezimena možda govori o nekadašnjoj obitelji koja je možda posjedovala navedenu njivu (usp. *ibid.*: 189).

Čarnica je dakako obradiva površina koja se većinski sastoji od tla crnice, a ime se izvodi po pridjevu *čaran*, odnosno 'crn'. Drugi toponimi koji sadrže korijen *crn*, *črn* ili *čaran* mogu otkrivati puno više od puke boje tla, poput *Crnog Brda*, o čemu će više riječi biti u potpoglavlju o oronimiji.

Kovraga je po *Vidoviću* ime dobila po vrsti kruške, *k(o)vrgi*, iako ovaj toponim, za kojeg se predstavlja je fitotoponim, nije nimalo jednostavan za analizirati.

Spomenut će se još neka od lokalnih imena za obradive površine koja mogu pomoći dočarati multidimenzionalnost postanaka gradačkih toponima. Tako je *Grdoman* polje u Čukovoj Gredi koje je također zabilježeno u Dubrovniku još u 13. stoljeću, te bi ime moglo biti zaštitničke svrhe, od *grd* (grdan, ružan). Za *Grdoman*, *Granač Greb*, te (*H*)*umac* je vezana legenda trojice braće koji su izgradili Hutovski grad (selo nedaleko od samog Graca), te kada im je bio čas umrijeti, braća Grdan, Ranko i Humko su ispalili strijele s obližnjeg brda, te su odlučili da ih se pokopa na mjesto koje su pogodili. Tako su pogodili upravo *Grdoman*, *Granač Greb*, te *Humac*, a posebno je zanimljivo da se na sva tri mjesta nalaze nekropole stećaka (usp. *ibid.*: 202-203).

Turski utjecaji u toponimiji su osjetni u imenima *Janjića avlija*, *Katića avlija*, *Trojića avlija*, ili pak *Bašča*, te izvedeno u imenu sela *Bavčine*, a romanizmi se osjete u onimima *Ivišića džardin*, i samo *Džardin*, a također postoje i mnogi vrtovi: *Gašpin vrt*, *Grgin vrt*, *Vrt kod tora*, te *Vrtina*, među desetcima drugih. I *avlija* i *bašča* i *džardin* i *vrt* označavaju manju obradivu zemljišnu jedinicu, često oko kuće ili dvorišta (iako nisu uvijek apelativni sinonimi!). Ovakva situacija samo svjedoči mnogobrojnim onimijskim, jezičnim, te stoga i kulturnim utjecajima koji kroje identitet stanovništva.

U nastavku će se navesti apelativi vezani za poljoprivredne površine, onako kako su zabilježeni u samoj prilagođenoj upitnici. Govoreći o samo nekim od ovih apelativa, mjesto na kojem se ne obrađuje, pošto je kamenitije i puno korova se naziva *laza*, ili *lazetina*, a nerijetko i *lazara*, pogotovo ukoliko se na njih dovode ovce na ispašu. Neplodna zemljišta se nerijetko nazivaju *jalovušama*, raslinjem i onižim stablima zarasla mjesta su *gore* (približno apelativu *šume*, no u nedostatku pravih šuma, ovakav oblik zemljišta ipak nosi približnu semantičku vrijednost).

Apelativ *bara* se učinio specifičnim. Iako gdjegdje označava uistinu mokro područje, može se svrstati u hidronime. Ipak, na ovom području *bara* označava livadu, najčešće za ispašu ovaca. No, većina bara ipak sadržava određenu aktivnost vode, što se očituje nastankom lokava, a pri prvoj kiši i poblatni. Ipak, u suhoj klimi koja prevladava ovim predjelom, *bara* kao takva najčešće sadrži suho tlo, no s visokim potencijalom vlažnosti.

Što se tiče dodatnih apelativa, *njiva* je „uokvirena“ *brazgom*, prokopom, a granica između dvije *njive* je *međa*, koja se odvaja suhozidom, *mrginjom*. Gdjegdje je dovoljno samo postaviti kamen koji simbolizira granicu, *urovanj*. Većina je ovih apelativa slavenskog, hrvatskog postanja, što njihovo podrijetlo smješta u barem 14. stoljeće, ali dakako i puno ranije. Osim njih, spomenuti su i drugi apelativi, većinski turskog ili romanskog (talijanskog) postanja.

4.1.3. Oronimija

Apelativno, nerijetko će se za najniže uzvisine reći *brijeg*, ili *briježina*, za srednje *brdo*, a za najviše *gora* (iako takvih na ovom području i nema, izuzev spomenute Žabe). Neka su od brda: *Kuk*, *Vrh*, te *Ćelića glavica*. Usjeci između brda se često nazivaju *klancima*, a najpoznatiji su *Curića klanac*, te *Kulašev klanac*. *Pećinama* se nazivaju udubine u stijenama, a u ovom krškom području ih ima podosta: *Spremina peć*, *Bablja peć*, *Vuletića peć*, *Šarajića peć*, te *Kupinova peć*, uz druge.

Žaba je najpoznatiji i najviši gorski masiv, kojemu i Podžablje i Zažablje duguju svoja imena. Najviši vrh se zove *Sveti Ilija*, ili *Ilijino brdo*, na kojem se prije desetak godina postavio križ i služila misa u čast sv. Iliji. Ime je dobila po apelativu *žaba*, no ne radi se o vodozemcu, već o gmazu, vjerojatno običnoj čančari. Naime, kornjača se na ovim prostorima nerijetko naziva *žabom*, a i poprilično je česta na ovim prostorima.

Staro ime za Podžablje jest *Podtreskavica*, koje dolazi od praslavenskog *trěskъ*, što označava jak udarac, prasak, ili pak grom; stoga bi *Podtreskavica* bila mjesto *pod treskom, pod gromom*. Najviši vrh Žabe se naziva *Sveti Ilija*, a u kombinaciji sa starim imenom *Podtreskavica*, dalo bi se zaključiti da bi ovi toponimi mogli biti prežitak pretkršćanskog kulta boga gromovnika, Peruna. Osim Peruna, starohrvatsko se bajoslovlje može iščitati u kultu Svantevida, po oronimima *Podsvid* (vjerojatno od *Pod svetim Vidom*), *Susvid* ('*sanctus Vitus*'), ili pak u starom imenu *Stoca, Vidoštak*, ili u obližnjim mjestima oko Metkovića, *Vidonje*, pa čak i *Vid* (Narona).

Visoravan *Morine*, ali i toponim *Mora* mogu sadržavati prežitke kulta slavenske božice smrti i zime, a lokalne predaje svjedoče kako je ta visoravan ozloglašena jer bi u vrijeme zime bila zatrpana snijegom i snažnim vjetrovima, zbog čega je bilo vrlo lako izgubiti se, pa i poginuti u takvoj situaciji. Stoga bi samo ime moglo odbijati stanovnike od prevelikog zadržavanja tamo. Postoje slične imenske motivacije i u nekim hidronimima, što će se kasnije također spomenuti.

Budući da postoji *Crno brdo* u hrvatskom selu Dobranje na samoj granici s BiH, koje je puno jama, ime se da povezati s prežitkom kulta Crnoboga (Černoboga), kojeg se veže uz jame, ponore i ostale udubine, pa čak i močvarne hidronime (gusto vodeno raslinje ili pak virovi, koji bi se možda mogli interpretirati kao 'zli' aspekti vodenih masa, a po *Chronici Slavorum* koju iznosi Helmold Bozavski u 12. stoljeću, pretpostavlja se da je Crnobog, ukoliko se takvo božanstvo ikada štovalo, uduhovljenje sveg zla). U antonimskom smislu, pridjev *bijeli* u toponimiji pak susrećemo u hidronimiji, o kojoj će više riječi biti u sljedećim potpoglavljima.

Oronimi su stoga snažno inspirirani ranokršćanskim i pretkršćanskim motivima, a često se na terenu isprepliću, što se nerijetko može susresti kod velike većine hrvatskih, ali i europskih toponima. Osim duhovnog života, mnogo je imena uzvisina nadahnuto antroponimima (*Vukov klanac, Vulića klanac, Matića brdo, Miškovo brdo, te Đuričino brdo*), ali i apelativima najčešće fizičkih obilježja (*Oštrovac, Golo brdo, Veliki kuk, Mali klanac, te Crvene stijene*). Primjera je dakako, mnogo više (usp. *ibid.*: 167, 168, 179, 285, 288).

4.1.4. Hidronimija

Kao krški hercegovački prostor često škrt vodom, svaki se izvor posebno cijenio, pa stoga i imenovao. Tako se prirodni izvor naziva *vrelom*, a ograđeno mjesto iz kojeg se zahvaća voda *bunarom*. Najčešće se koriste za stoku, no nekoliko čišćih koristi i samo stanovništvo. Ipak, za ljude se najčešće prave *čatrnje*, u koje se skuplja kišnica.

Od prirodnih (dakle koja postoje bez ljudske intervencije) izvora vode, odnosno *vrela*, mogu se izdvojiti *pišteti* ('vrela iz kojeg voda pišti', Vidović 2009: 179), *nevolje* (vrela koja slabo daju vode), te *oblići* (oblo, okruglo vrelo ili izvor). Neki su od ovih hidronima: *Kraljev pištet*, *Pištalina*, *Vrelici*, *Vreoca* (množina za *vreoce*, 'malo vrelo).

Zanimljivo je primijetiti da se pridjev *bijeli* koristi za 'sigurne' vode, odnosno mirne, pa i čiste, čak pitke vode (*Bijeli vir*), dok se pridjev *crn* ili *čaran* koristio za mutnije, prljavije vodene površine (*Crna kamenica*). Već je spomenuto u potpoglavlju o oronimima da crna boja može označavati opasne, štetne lokalitete koje valja izbjegavati, dok je pridjev bijeloga najčešće označavao sigurne, korisne fenomene. Ovakvi primjeri se možda mogu dovesti u vezu sa pretpostavljenim dualističkim božanstvima Bjeloboga i Crnoboga (Černoboga), koji su možda bili uduhovljenja pozitivnih, odnosno negativnih aspekata okruženja (usp. Gorbachov 2017: 213-214).

Od vrela vode koja su na neki način nastala ili su prilagođena ljudskom aktivnošću izdvajaju se bunari i čatrnje; najčešće se nazivaju po vlasnicima, pa tako imamo: *Martinov bunar*, *Kitinov bunar*, *Mijajla* (Mihajlova) *čatrnja*, *Konjevoda čatrnja*, i slično. Ipak, poput *Žabe* u oronimima, među hidronimima na posebno mjesto valja istaknuti *Dobroštik*. To je zajednički izvor vode za čitav Gradac, pa čak i nekada za stanovništvo Zažablja (što je današnji prostor RH). Iako je samo vrelo prirodnog postanja, odnosno *žive vode*, uz njega je isklesana *kamenica* za napoj stoke, a na samom bunaru je uklesano ime *Boško Simeunović*. *Dobroštik* gotovo uvijek mjeri jednaku količinu vode, iako je ta visina relativno niska, oko 70 cm. Upravo u ovom obilježju se može vidjeti podrijetlo imena: *dobro* + *štik/štig*, što je imenica koja označava povišenje razine vode.

4.2. Pregled antroponimije

Uz toponimiju, koja je bila tema prethodnog potpoglavlja, antroponimija je vjerojatno najčešći, najbolje objašnjen, te često i onomastički najbolje istražen dio onimije neke zajednice. Antroponimija jest zbir svih imena ljudi, a onomastička poddisciplina koja se bavi imenima ljudi jest antroponomastika. Imena se najčešće dijele na osobna imena, prezimena, te nadimke, bilo nadimke pojedinca ili obiteljske nadimke. Ova kategorija će biti posebno korisna u istraživanom slučaju gradačke antroponimije, budući da ovaj kraj baštini bogati korpus obiteljskih nadimaka. Ipak, možda je najbolji početi s nekim specifičnostima osobnih, vlastitih imena pojedinaca (usp. Šimunović 2009: 74-75). Kao i u prethodnim imenskim

kategorijama, i antroponimi su zabilježeni u prilagođenoj upitnici koju je ispunio autor prilikom razgovora sa stanovnicima na samome terenu.

4.2.1. Osobna imena

Osobna imena, ili apelativno jednostavno *imena* gradačkog kraja su jednostavna, najčešće dvosložna ili trosložna imena, najčešće kršćanskih svetaca, no postoje i imena slavenskog korijena. Uz matice župe Popovo, spisi podžapske župe, odnosno matice krštenih župe Gradac su iznimno vrelo građe o imenima (primarno ipak prezimenima, no svakako da uz svakog krštenog stoji i njegovo/njezino osobno ime), budući da su matične knjige tih župa najstariji kontinuirani popisi krštenih u čitavoj Bosni i Hercegovini, a počinju čak 1709. godine (usp. Vidović 2014: 14).

Povijesno, vjerojatno najbitniji moment u razvoju osobnih imena, ali i prezimena, jest Tridentski sabor (1545.-1563.), kada Crkva savjetuje nadjevanje kršćanskih imena novorođenoj djeci. Tako je period prije Sabora brojio veliku većinu imena narodnog postanja, a period poslije povećanje broja biblijskih imena i imena kršćanskih svetaca.

Neka od muških imena narodnog postanja na prostoru jesu: *Boško, Rade, Stojan, Tvrtko, Boro, Vlatko, Branimir (Brane), Tomislav (Tomo), Milan, Slobodan*. Jednostavna su to imena, dvosložna ili trosložna, a od njih su se često izvodila prezimena i/ili obiteljski nadimci. Neka od ženskih narodnih imena broje: *Bogdana, Boja, Danica, Jelena, Ruža, Neđeljka (Neđa), Stanislava (Stana), Stojanka (Stoja), Cvija, Vesna*.

Od kršćanskih imena bilježimo najčešća muška: *Andro, Ante, Đure, Gašpo, Grgo, Jozo, Jure, Mijajlo (Mijo), Miško, Tadija*. Najčešća ženska imena kršćanskog postanja su: *Ana, Anđa, Janja, Katarina (Kata), Lucija (Luca), Ivka, Danijela (Dana), Nikolina, Petra*, te *Vinka*, između mnogih drugih.

Zanimljivo je primjetiti kako imena nemaju uniformne završetke (samo –o, poput Mato, ili samo –e, poput Đure, već se oba završetka mogu naći u gradačkim imenima). Postoji tradicija nadijevanja imena muškoj djeci, gdje svaka druga generacija nosi isto ime; odnosno, djed i unuk imaju isto ime, dok se očevo razlikuje. Neki od primjera su *Đure-Ivan* kod Vukasovića (Šarića), ili pak *Niko-Mato* kod Koncula (Lašinih).

Specifičnost je ženskih osobnih imena da postoje ona koja se jednako pišu, a u izgovoru imaju drugi naglasak. Primjeri su ove specifičnosti: *Ánđa* i *Ānđa*, *Rúža* i *Rŭža*, između ostalih. Ovakve naglasne razlike označavaju odmilice, odnosno hipokoristike, koji su ipak ostali kao

osobna imena. Što se tiče apelativa, ova razlika u naglasku označava umanjenice (slično kao što u vlastitim imenima označava odmilice). Primjeri se nalaze u nazivima voća, te od njih dobivenih alkoholnih pića: *krùška* je tako naziv voćke, a *krúška* je naziv od nje dobivene rakije; slični su parovi *lòza* i *lóza*, *šljìva* i *šljíva*, te *vìšnja* i *víšnja*. Daljnje primjere nalazimo u apelativima poput *bóca* i *bòca*, *kúca* i *kùca*, te *nóga* i *nòga*, između ostalih (usp. *ibid.*: 24).

4.2.2. Prezimena

Iako su postojali pridjevci i određeni sustavi razlikovanja obitelji i prije (što često potvrđuju lokalne predaje koje navode likove, često pod obiteljskim nadimcima), prezimena kao takva se mogu pratiti od 16. stoljeća, kada se provode prvi stalniji upisi u knjige krštenih. Razlog tomu jest spomenuti Tridentski sabor sredinom 16. stoljeća, koji nalaže nadjevanje kršćanskih imena novorođenoj djeci (krštenicima), a također nalaže popisivanje prezimena obitelji (usp. *ibid.*: 257).

Što se tiče same motivacije, više od polovice prezimena zabilježenih u autorovoj upitnici nastaje od muških osobnih imena, poput *Bogdanović*, *Bošković*, *Kitin*, *Krešić*, *Obradović*, *Raič*, *Stanković*, *Vukasović*, *Vuletić* i sl., ili ženskih osobnih imena: *Daničić*, *Ljiljanić* i *Stanić*.

Iako u nešto manjem broju, postoje i prezimena kršćanskog postanja: *Jurković*, *Janjić*, *Lazarević*, *Katić*, *Marčinko*, *Maslač*, *Matić*, *Matuško*, *Mišković*, te *Pavlović*. Ova relativno visoka zastupljenost narodnih nekršćanskih imena kao motivacije za prezimena je vjerojatno rezultat specifičnog položaja Trebinjsko-mrkanjske nadbiskupije, odnosno njenog geostrateškog smještaja, manjka gušće povijesne infrastrukturne povezanosti, te samog teško prohodnog krškog reljefa. To su sve razlozi zbog kojih se volja Tridentskog koncila možda nije toliko snažno provodila, unatoč pak činjenici da ova župa vodi krsne matice u kontinuitetu od početka 18. stoljeća. U prilog ovome govore i podatci iz susjednih mjesta pod jurisdikcijom drugih nadbiskupija, gdje je postotak kršćanski motiviranih prezimena gotovo dvostruko veći.

Uobičajeno je u krajevima južne Dalmacije i Hercegovine ne susretati relativno mnogo prezimena motiviranih zanimanjem. U Podžablju ih se broji svega sedam. Ipak, obitelji *Butigan*, *Kalauz*, te *Konjevod* su vrlo poznata gradačka, a kasnije i neumaska prezimena. Ovdje pak Vidović (2014: 20, 61) spominje prezimena od, pretpostavlja se, nekršćanskog i pretkršćanskog podrijetla. Tako imamo *Mustapiće*, nastale od turcizma *mustafa*, no i romanske ostatke poput *Sentić* (*sent*, *saint*> svet), pa čak i slučajeve *Džono* i *Trojić*, za koje se

pretpostavlja da su rimski prežitek božice Junone i cara Trajana, vjerojatno prenešenih u ovaj kraj dalmatskim utjecajem.

Konačno, uviđa se specifičnost Podžablja s obzirom na prostornu izoliranost (teška prohodnost, manjak cesta), što po Vidoviću (usp. *ibid.*: 62) utječe na bogati korpus narodnih prezimena, no također i relativno dobra 'informacijska povezanost', ako se tako može reći. Naime, relativna blizina Dubrovnika utječe na dobru informiranost gradačkih župnika u povijesti, a spisi također govore u prilog povezanosti župnika s Dubrovnikom, te još bitnije, o povezanosti stanovništva sa župnicima:

„...i njihov je župnik neki dubrovački svećenik, jer oni graniče s Dubrovčanima. I kako vide svećenika, iz svoje velike jednostavnosti, gotovo mu se klanjaju.“ (Đerek 2009: 77)

Izvedenim se zaključkom stoga može opravdati prostorna izoliranost od utjecaja povijesnih vladavina, ali također i uputiti na dobru informacijsku povezanost župe s katoličkim Zapadom. U kombinaciji s Tridentskim saborom, uviđamo razloge specifičnosti gradačkih imena i prezimena, ali ova činjenica također može poslužiti kao razlog drugih specifičnosti prostora u njegovom povijesnom razvoju.

4.2.3. Obiteljski nadimci

Obiteljski nadimci, ili kako se lokalno zna reći, *kuće*, poseban su oblik imena vezan uz točno određenu obitelj. To je više naziv za samu društvenu jedinicu, za obitelj, negoli za samu kuću ili imanje. Motivacija je najčešće ponukana osobnim imenom, ili pak kakvom fizičkom karakteristikom jednoga od predaka. Nadalje, služe za točno identificiranje određene obitelji i krvnog srodstva, jer iako različite obitelji mogu nositi ista prezimena, obiteljski su nadimci jedinstveni, i kao takvi mnogo precizniji način identifikacije. Ovo se nerijetko odlikuje i emotivnom, identitetskom povezanošću uz sam obiteljski nadimak, čak i više negoli sa samim službenim prezimenom.

Neki su od obiteljskih nadimaka zabilježeni u autorovoj ispunjenoj prilagođenoj uputnici: *Šarić* (za Vukasoviće Donjeg Graca), *Kuduz* (za Vukasoviće Gornjeg Graca), *Cicine* (za Sentiće), *Curići* (za Bajiće), *Mojići* (za Matiće), *Lašini* (za određene Koncule), te *Janjići* (za Lazareviće).

Valja naglasiti da je pri istraživanju na terenu primjećeno da je obiteljski nadimak uistinu praktično precizniji način identificiranja određene obitelji. Iako neke obitelji znaju dijeliti isto prezime, obiteljski nadimci su od obitelji do obitelji ipak jedinstveni.

4.2.4. Nadimci pojedinih osoba (hipokoristici)

Što se tiče nadimaka za pojedince (odnosno hipokoristika), u samoj prilagođenoj upitnici je zabilježeno dosta primjera antroponima upravo ove kategorije. Prilikom bilježenja samih imena, uočena je izražena rodna podjela glede motivacije samih nadimaka. Tako su muški nadimci najčešće motivirani fizičkim karakteristikama, duhovnim osobinama ili bihevioralnim obrascima, a često i zanimanjima, te društvenim položajem i rodbinskim vezama. S druge strane, ženski nadimci su najčešće motivirani mjestom porijekla ili pak djevojačkim prezimenom. Rjeđe se također susreću ženski nadimci motivirani rodbinskim vezama, iako postoje parovi muških i ženskih nadimaka motiviranih na ovaj način. Sljedeća imena su zabilježena u samoj prilagođenoj upitnici.

Tako su neki od zabilježenih muških nadimaka motiviranih fizičkim karakteristikama: *Bijeli*, *Crni*, *Ćoravi*, *Debeli*, *Lefektor*, te *Žuti*, između ostalih. Nadimci koji su motivirani određenom bojom najčešće jesu motivirani bojom kose ili kože. Ovakvih je nadimaka najviše, a također ih prate nadimci motivirani fizičkim posebnostima poput građe (visine, stasa), a pogotovo su zastupljeni nadimci motivirani fizičkim nedostacima. Ovdje se posebno može izdvojiti nadimak *Lefektor*, što je zapravo zabilježeno kao (namjerno) iskrivljen izgovor riječi (od strane zajednice) *reflektor*; označava ćelavog muškarca, bez kose, čija glava može biti ulaštena da se čini kao da svijetli.

Muški nadimci motivirani duhovnim osobinama ili bihevioralnim obrascima jesu: *Car*, *Hepan*, *Hitler*, uz ostale. Na prvi pogled se može učiniti da je *Car* nadimak motiviran društvenim položajem, no ipak se radi o nadimku pojedinca koji druge često oslovljava sa 'care', često odmilja. *Hepan* je nadimak motiviran govornom manom pojedinca koji se zove Stjepan (*Šćepan*), dok nadimak *Hitler* odražava strogoću i obrasce ponašanja i stava pojedinca koji zajednicu podsjećaju na autoritarne pojedince.

Hipokoristici motivirani zanimanjem jesu: *Bačvar*, *Gumar*, *Stolar*, te *Staklar*. Iako se *Bačvar* može krivo povezati sa stasom osobe, ipak se radi o nadimku pojedinca koji je izrađivao bačve u šezdesetim i sedamdesetim godinama dvadesetog stoljeća na području Podžablja. Nadimak se uspio prenijeti i na njegovog sina, te unuke, te je tako od nadimka pojedinca postao nešto poput obiteljskog nadimka, iako se slično ne može reći za *Gumara* ili *Staklara*.

Društvenim položajem su motivirani nadimci poput *Beg* ili *Kralj*, te često označavaju viši društveni položaj jednog od predaka imenovanog pojedinca, najčešće oca. Također, ovakvi

nadimci često znaju biti nadjenuti s dozom podsmijeha, kada je pojedinčev društveni položaj ili zaposlenje neznatno više od ostatka zajednice.

Zabilježeni ženski nadimci sadrže manji broj motivacija. Najčešće su to nadimci motivirani mjestom porijekla, djevojačkim prezimenom, ili rodbinskim vezama.

Ženski nadimci po mjestu porijekla osobe jesu: *Svitavka* (*Svitava*), *Hutovka* (čest izgovor je *Utočka*, dakle s nečujnim *h*, osoba porijeklom iz sela *Hutova*), te često *Bosanka*, za žene koje su podrijetlom iz Bosne. Neki od nadimaka prema djevojačkom prezimenu jesu: *Kitinuša* (prezime *Kitin*), *Šutaluša* (*Šutalo*), *Menaluša* (*Menalo*), *Vuletuša* (*Vuletić*), *Maslačuša* (*Maslač*), između ostalih. Ovo je ne samo najčešća motivacija za ženske nadimke, već i najčešći sustav referiranja na ženske osobe, bilo udate ili neudate. Također, ovaj nadimak također može biti izveden i iz obiteljskog nadimka, kao u primjerima *Šarićuša* (*Šarić*), *Bajuša* (*Bajić*), te *Kuduzača* (*Kuduz*).

Od parova nadimaka su najčešći *Braco* i *Seka*. Jedan od kazivača je istaknuo kako se taj par nadimaka najčešće susreće kod blizanaca brata i sestre. Kazivač je također iznio kako godinama nije znao vlastito ime muškarca koji je nosio nadimak *Braco*, što govori koliko je sam nadimak funkcionirao kao način referiranja

4.2.5. Etnici za susjedne etnojezične skupine

Iako ne postoje konkretni „mikroetnici“ ili „mikroegzonimi“, odnosno etnici za stanovnike susjednih zaseoka ili sela, ipak postoje određeni nazivi sa susjedne „narode“, tj. zajednice koje se imalo razlikuju od samih Podžabljana (po narodnosti/vjeroispovijesti, ili pak po dijalektu i govoru). Susjedi su Podžabljana stoga:

Šolovci: Vidović (2014: 178) etimološki određuje etnik *Šolovac* na način: *Šolovac*>*Šole*>*Salomon*. Metković je možda najveće mjesto ovog dijela, no konkretno za Podžablje najbitnije je spomenuti mjesta tik uz granicu, a to su Goračići, Galovići, te Vidonje. Zanimljivo, ta mjesta su nekoć pripadala samoj gradačkoj župi, te je stanovništvo sve do devedesetih gravitiralo upravo Gracu. Nastanjuju Zažablje, a Šolovcima se može nazivati njih, pa sve preko Metkovića, Opuzena i Ploča. Mjesta su to na koja se vozilo duhan *na vagu*, te su veze većinom trgovinske prirode, izuzev već spomenutog Zažablja koje je još snažnije bilo povezano sa Podžabljem. Stanovništvo je hrvatsko, katoličke vjeroispovijesti, a govore novoštokavskim zapadnojekavskim, iako mnogi govore i ikavskim dijalektom (usp. *ibid.*: 38-39).

Škutori: stanovništvo Zapadne Hercegovine: Ljubuški, Čitluk, sve do Širokog Brijega. Više je etimoloških verzija postanka tog imena. Hrvatsko stanovništvo katoličke vjeroispovijesti, no zapadnoštokavskog ikavskog dijalekta. Zanimljivo, i Imočani su Gračanima *Škutori*, iako nisu Hercegovci, barem ne državno i administrativno gledano. Iako se grad Imotski nalazi s druge strane granice, odnosno dijelom je teritorija Republike Hrvatske, Podžabljeni će nerijetko Imočane osloviti *Škutorima*, što li zbog dijalektalnih sličnosti, što li zbog relativne blizine Imotskoga Zapadnoj Hercegovini. To je tek jedan od brojnih primjera situacije kako političke granice nipošto ne ocrtavaju kulturne granice, pogotovo kad su u pitanju odnosi insajdera-autsajdera, odnosno percepcije jedne zajednice prema drugoj, susjednoj skupini.

Srbi: istočnije od sela Ravnog, koje je na samoj granici s entitetom Republike Srpske, dolazi do sve većeg udjela pravoslavnog stanovništva. Nazivaju se još i Rišćanima (vjerojatno od *hrišćanin* s gubljenjem glasa *h*). Evidentno, to je većinski srpsko-pravoslavno stanovništvo, istočnoštokavskog, jekavskog narječja. Ipak, dolazeći do današnjeg graničnog područja (mjesto poput Bileće), jekavicu sve snažnije zamjenjuje ekavica.

Latini: vjeruje se da naziv potječe od pravoslavnog nazivlja za stanovništvo katoličke vjeroispovijesti, a naziv gradačko stanovništvo možda dijeli s pravoslavcima, slično kao što dijele i dijalekt. Dakle, hrvatsko-katoličko stanovništvo, zapadno štokavske jekavice, i/ili pak dubrovačkog govora, no zapadnije i sa čakavskim primjesama. U Latina se išlo *na brodaricu*, odnosno u svrhu pomorske trgovine i putovanja, kako je zabilježeno u samoj upitnici.

4.2.5.1. Etnici susjednih etnojezičnih skupina

Latini Gračane i južne Hercegovce nazivaju Vlasima, Vlajima, što je čest slučaj obraćanja dalmatinskih otočana prema svojim kopnenim susjedima. Šolovci će Gračane nazvati Hercegovcima, posprdno Bosancima (iako ovo nije baš bilo često u minulim vremenima). Škutori nemaju neki poseban naziv, dok ih Srbi nazivaju jednostavno Hrvatima (ako ne i kakav uvredljiviji nadimak, pogotovo od doba Domovinskog rata na ovamo).

4.2.5.2. Ostale etnojezične skupine

Od ostalih značajnijih etničkih i religijskih skupina valja izdvojiti Bošnjake (nadimci: *Muslimani*, *Turci*, pogrđno *Balije*), Rome (*Cigani*, *Cige*), te možda gdjegdje Albance, iako nema većih podataka o susretima (*Šiptari*).

4.3. Pregled zoonimije

Poslije obiteljskih nadimaka, te mikrotoponimskih bogatstava, vjerojatno najširi korpus imenovanja i nazivlja je vjerojatno zoonimija. Budući da *ajvan* (sva stoka) zauzima bitan element privređivanja u samoj stočarskoj aktivnosti, kojoj Gradac povijesno stremi, za očekivati je da će zajednica imati bogatu zoonimsku ostavštinu.

Većina imena stoke, odnosno građa na koju će se referirati u ovom potpoglavlju, dio je prilagođene upitnice koju je autor ovog rada ispunio na samome terenu (kao i kroz razgovor sa samim stanovništvom). Kao i u prethodnim potpoglavljima, i Vidović (2014) bilježi neka od spomenutih imena. Na ta dva izvora se referira najčešće u ovom poglavlju o onimiji, a korištenje drugih radova i izvora će se dakako izrijekom naglasiti.

4.3.1. Imena i nazivi ovaca

Najširi su nazivi za ovce: *ovan* (mužjak ovce), *praz* (janje ostavljeno za rasplod), *šilježe* (janje od godinu dana), *dvizac* (janje od dvije godine, ž. *dvizica*). Od imena za ovce koja mogu funkcionirati i u širem, apelativnom smislu se pronalaze: *Roga* (rogata ovca), *Kulja* (dobro uhranjena, *kuljava* ovca), *Ruda* (ovca jakog, gustog runa), te mnoga druga imena poput *Putu*, *Čula*, *Gala* itd., koja se najčešće nadjevaju po fizičkim karakteristikama same jedinke.

4.3.2. Imena i nazivi goveda

U vremenima prije Domovinskog rata, kada su poljoprivreda i stočarstvo činili temelj kućanskih prihoda, hrane i materijala za obradu, poslije ovaca i koza, goveda su svakako bile najčešće domaće životinje. Najčešći motivi su svakako, kao i kod ovaca, bili inspirirani fizičkim atributima jedinke, bilo da se radi o građi životinje (prethodno objašnjene *Kulja* i *Roga*, primjerice), ili pak boji dlake: *Rumenka* (riđe-crvena dlaka), *Zelenka* (dlaka specifične zelenkasto-sive nijanse), te *Šarulja* (dlaka neuniformne boje, često sa uzorcima i mrljama, *šarama*). Ipak, zabilježeni su i primjeri inspiracije ovisno o specifičnom odnosu vlasnika i životinje, stoga se može navesti: *Krasulja* (od osnove *kras-*, kao i u riječi *krasno*), *Dragulja* (osnova *drag-*), i *Dikulja* (pretpostavlja se od riječi *dika*). Iako fizičke karakteristike kao inspiracija za imenovanje mogu biti korisna građa za lingvistička i dijalektalna istraživanja, u svojoj kulturno-antropološkoj dimenziji ostaju ipak suhoparna. Suprotnost tomu jesu imenovanja prema odnosima vlasnika i životinje, u kojemu se jasno raspoznaje ne samo čisto faktografska, lingvistička dimenzija, već i emocionalan odnos, važnost koju su ove životinje imale za stanovništvo samog kraja. Većinu ovih imena, kao i njihovu analizu, navode Šimpraga i Horvat (2014: 44, 48, 61).

Volovi su korišteni kao zaprežne životinje, te su njihova imena često motivirana osnovama koje referiraju na fizičku snagu: *Rameša* (od osnove *rame*, onaj koji ima široka ramena), *Buconja* (osnova kao i u apelativu *bucmast*, ili hipokoristiku *Buco*, onaj koji je jače građe); no bilježe se i motivacije s obzirom na boju i strukturu dlake: *Svilota* (od osnove *svila*, dlaka meka kao svila), *Galeša* (vol posve crne boje), *Rudonja* (riđe dlake), te *Sivonja* (vol, dakako, sive dlake), po Kosiru (1936). U samoj autorovoj upitnici je zabilježena anegdota da, iako jezično gledano, *Sivonja* jest ime potaknuto fizičkom karakteristikom boje, no jako često se na ovim prostorima može začuti da se osobu katkad posprdno, ili opominjuće, naziva *Sivonjom*, često osobu muškog spola koja učini nešto tvrdoglavo ili naglo, pokazujući vlastitu snagu, no pod cijenu nedovoljnog razmišljanja, praktično tu osobu nazivajući *volom*. Stoga se uočava kako imena ljudi i životinja mogu biti inspirirana jednim motivom, a kada se neku buduću osobu ili životinju želi usporediti s ovom originalnom (čak i kada usporedba ne referira na motiv imenovanja), njeno ime se koristi kao hipokoristik ili pak uvreda, što čitavom imenu daje potpuno drugo konotativno značenje. Tako se od *vola sive dlake* konotativno može dobiti *priglupa, tvrdoglava osoba*.

4.3.3. Imena i nazivi konja

Osim ovaca i goveda, konji su još jedna bitna životinjska kategorija koja se svakako ne smije zaobići. Korišteni su kao zaprežne životinje, a odnos vlasnika i konja je bio uistinu poseban, što nadodaje činjenica da konji mogu doživjeti i po dvadeset, trideset godina. Imena motivirana bojom dlake jesu: *Riđan* (riđe dlake), *Zelenko* (zelenkasto-sive boje), *Dorat* (tur. *doru at*, "mrki konj", konj tamno-riđe dlake), itd. Imena motivirana uzorcima na dlaki broje: *Cvitko*, ili *Četko* (mrlja oblika cvijeta na glavi), *Puto* (konj bijelih nogu), ili *Putko*. I ovdje se pronalazi imena inspirirana vezom između vlasnika i životinje, poput *Dragan* i *Milota*. Ova imena su zabilježena u samoj autorovoj upitnici, a njih su već prije analizirali Brozović Rončević i Čilaš Šimpraga (2008: 48-49).

Iako su mnoge druge domaće životinje (svinje, te perad poput kokošiju i purana) činile veliki dio kućanskih prihoda u prijašnjim desetljećima i stoljećima na hercegovačkom tlu, kao što to čine i dan-danas, ipak su ovce, goveda i konji činili najveći dio prihoda, što se i očitava u onimijeskom obilju; građa je uistinu pozamašna (ovdje je iznesen tek njezin najmanji dio), a motivacija često govori o odnosima životinje i vlasnika. Ovisno o motivu imena, moguće je donekle uvidjeti što je to vlasniku "prvo na pameti" kada razmišlja o svojoj životinji, te iz toga proizlaze određene kvalitete i atributi koje zajednica posebno cijeni (primjerice, građa i ljepota krave, ili pak snaga vola ili konja). Postupno, moguće je prodrijeti u kulturne obrasce i

vrijednosti do kojih stanovništvo, u svom korpusu znanja, gaji i preko njih se sporazumijeva, kako u svom intraetničkom okružju, tako i u interetničkom odnosu s drugim, susjednim skupinama.

5. Onomastička iščitavanja

Poslije poglavlja o povijesno-geografskom kontekstualiziranju neumskog zaleđa, odnosno Podžablja, kao i etnojezičnih skupina koje su dolazile u doticaj sa samim stanovništvom gradačkih sela tijekom stoljeća, počeo se nazirati obris etničke, religijske, jezične i općenito kulturne slike stanovništva ovog kraja. Kontekstualizirajući podneblje, zadobila se skica etnojezičnih skupina na prostorima, a njihovi jezični korpusi su poslužili kao vrelo temeljnoj temi i središnjem dijelu samog rada- onimiji, odnosno ukupnosti imena gradačkog kraja.

Ukupnost imena, odnosno onimija gradačkog kraja tvori jednu od dimenzija ovog podneblja, što je slučaj i sa svim drugim imenskim baštinama drugih krajeva i zajednica, o čemu govori i Ainala (2016: 371-372). Ipak, ovaj identitet se u antropološkoj literaturi često smatrao esencijalnim, gotovo aksiomatskim i nedjeljivim u svojem postojanju. Ipak, sve je više studija koje na identitet gledaju kao na nešto što se može i treba analizirati; štoviše, identitet se promatra ne kao stalan, već promjenjiv, te nipošto esencijalan, već relativan, nastao u određenom kontekstu, kao rezultat specifičnih odnosa određenih zajednica (usp. Aldrin 2016: 382).

Ovakva promjena antropološke paradigme rezultira i potrebom pratećih istraživanja; stoga se u etnografijama pokušava analizirati razne identitetske fenomene neke zajednice, poput primjerice njihove imenske baštine. Uz pomoć onomastičke metodologije kojom se prikupljaju, te analiziraju prikupljena imena, moguće je prepoznati raznolikost jezičnog korpusa neke zajednice, te prepoznati povijesne, etničke, te kulturne utjecaje na neku zajednicu tijekom vremena (usp. *ibid.*: 382-383).

Govoreći o imenskom korpusu Podžablja, toponimija, antroponimija i zoonimija su poslužile kao tri glavne imenske pojave koje su ponudile obris temelja same onimijske slike ovog kraja južne Hercegovine. Prikazana su samo neka od imena korpusa koji broje stotine, ako ne i tisuće imena, a odabrano je tek po nekoliko imena iz svake kategorije (toponima, antroponima i zoonima) koji najbolje oslikavaju razne aktere i utjecaje gradačkog povijesnog prostora, kao i primjere najčešće ponavljanih motivacija za ime.

Upravo će ove dvije razine utjecaja i motivacije biti ključne za analizu u trenutnom, četvrtom poglavlju. Utjecaji (no, dakako, i temelj) jesu ona dimenzija imena koja svjedoči o jezičnom raslojavanju samog imena, te nam može reći tko, kada, a možda i kako, dolazi u susret s lokalnim stanovništvom podneblja. Imena u kojima razaznajemo primjerice turske ili dubrovačke utjecaje su vrijedno onomastičko, lingvističko, kulturno-antropološko, ali i općenito historijsko vrelo. S druge strane, razina motivacije nekog imena govori o samoj inspiraciji za imenovanje. Iz analize ove dimenzije imena, moguće je prepoznati određene društvene obrasce koji su prevladavali na istraživanom području, ali i na drugim, daljim područjima. Fenomeni poput identiteta, rodnih uloga, kulturnog koda, no možda i vrijednosti i karakteristika koje je stanovništvo držalo bitnima; analizirani detalji imena možda mogu dati kratki uvid u obrise identitetskih smjernica stanovništva, onako kako ih Podžabljeni smatraju. Stoga će se ove dvije dimenzije (lingvistička i afektivna) pokušati otkriti u sljedećim potpoglavljima. Započet će se s toponimijom, nakon čega se prelazi na antroponimiju, te će se konačno kazati i riječ-dvije o zoonimiji gradačkog podneblja.

5.1. Toponomastička iščitavanja

Toponimi su, kako kaže Šimunović (2005: 262): "umnogome najstariji, najvredniji i najpouzdaniji jezični spomenici", vjerojatno zbog razloga što se geografske značajke (poput planina, šuma i rijeka) poglavito prve imenuju, radi lakšeg prostornog orijentiranja. Stoga se u toponimima često mogu naći temelji jezičnog korpusa neke zajednice, jer ukoliko takva imena kronološki prethode drugim onimičkim ili frazemskim fenomenima, razumno je pretpostaviti da se upravo u njima može prepoznati jezični temelj etnojezične skupine.

Stoga oronimi poput *Žaba*, *Kuk*, *Vrh*, ili *Oštrovac* u svom jezičnom temelju sadrže slavizme koje se mogu pronaći na velikoj većini hrvatskog govornog područja, što dakako sugerira hrvatski, slavenski temelj. Iz ovoga slijedi jednostavan zaključak da se uistinu radi o podneblju etničkog kontinuiteta kojega sačinjavaju pripadnici hrvatske etničke skupine. Dakako, na štetu je istinske etnografije jeziku pristupiti kao izdvojenom od drugih kulturnih, društvenih obrazaca poput religije. Stoga jezičnom analizom oronima poput *Podtreskavica*, *Podsvid*, *Susvid*, i *Morine*, ili hidronima poput *Bijeli vir* i *Crna kamenica*, *Trebižat* i *Trebišnica* nailazimo na slavenske korijene koji sugeriraju prežitke pretkršćanskih vjerovanja. Slični se jezični prežitci starih vjerovanja mogu naći na mnogim drugim prostorima kontinuirano naseljenim hrvatskim, ali čak i općenito slavenskim stanovništvom. Podatci poput ovakvih rasvjetljavaju mnoge povijesno-kulturne fenomene poput naseljavanja,

migracija i raslojavanja etničkih skupina, no i jedinstveni uvid u kulturne obrasce, načine referiranja, te vjerovanja davno minulih vremena.

Osim oronima i hidronima, specifičan je i mikrotoponimski sustav imenovanja, poglavice njiva, oranica i drugih obradivih površina. Budući da se radi o pretežno krškome području, obradivih površina je relativno malo, izvora pitke vode također, što je rezultiralo visokim stupnjem zemljoposjedničke usitnjenosti, rascjepkanosti, u prilog koje svjedoče katastarski podaci. Zbog ovakvih prilika, bilo je potrebno prepoznati, identificirati, te stoga i imenovati zemljišne čestice. Zbog potrebe prepoznavanja obiteljskog zemljišta u relativno dobro naseljenom kraju, no koji se ipak nalazi u krškom području siromašnijeg tla i vremenskih prilika s relativno malo padalina, uočava se visoka gustoća toponimijske djelatnosti (usp. *ibid.*: 244).

Iako postoje brojni primjeri slavenskog jezičnog temelja imenovanja (*Podovi, Vrtovi, Greb*), uočavamo i utjecaje susjednih govornih elemenata, od kojih su najdominantniji dakako turski i dubrovački (romanski). Tako postoje *Janjića, Katića* i *Trojića avlija*, ali i *Ivišića džardin*. Turcizme i romanizme u nazivima uzvisina ili voda rijetko nalazimo, no u slučaju poljoprivrednih posjeda se pronalaze mnogo češće, što sugerira preimenovanja i naknadna imenovanja, što opet može biti rezultat dinamičnih katastarskih procesa kroz povijest (usp. *ibid.*: 197, 204, 205, 208).

Naposlijetku, još jedna bitna toponimska kategorija su svakako ojkonomi, imeni naselja i zaseoka Podžablja. U radu je spomenuto kako neki ojkonomi, primjerice *Drijen* (što je fitotoponim), ne govore o širokoj rasprostranjenosti te biljke, već zapravo suprotno; taj se cvijet pronalazi zapravo jako rijetko na ovom prostoru, te ukoliko je biljku moguće pronaći tek na ovom specifičnom, užem prostoru, to zapravo govori o načinu diferencijacije, odnosno identitetu koji ovaj zaseok čini po nečemu bitno drukčijim od drugih, susjednih zaseoka, a o imenovanju kao načinu diferencijacije između objekata govori Barth (1969: 15-16).

U kratkom pregledu navedenih toponima se može dakle zamjetiti jezični temelj, podloga imenovanju (hrvatski, slavenski), što može poslužiti kao korisna početna točka mnogim povijesno-kulturnim istraživanjima, ali i ponuditi osjećaj pripadnosti stanovništvu za neku veću etničku skupinu. Toponimi nešto novijeg postanja poput poljoprivrednih čestica štošta otkrivaju o povijesnim prilikama i utjecajima, pogotovo od strane Dubrovačke Republike i Osmanlijskog Carstva. Motivacija imenovanja često u obzir uzima fizičku specifičnost samog objekta imenovanja, te stoga se može zaključiti da je, barem u ovim slučajevima, identitet

zapravo vlastita specifičnost, različitost koja već u svom imenu daje određeni vid informacije: neku specifičnost, razliku koja se može naći samo na tom specifičnom prostoru. Upravo je potreba za diferencijacijom osnovni motiv nadjevanja imena, odnosno identificiranja, u mnogim teorijama identiteta (usp. Aldrin 2016: 383-384).

5.2. Antroponomastička iščitavanja

U poglavlju o antroponimiji su navedena osobna imena, prezimena, ali i obiteljski nadimci, kao i nadimci pojedinaca stanovništva ovog južnohercegovačkog kraja, kako su kazivana u prilagođenoj upitnici. Osobna imena su najčešće jednostavna, dvosložna i trosložna imena (*Anđa, Mara, Kata*, te *Ivan, Mato*, i *Jozo*), najčešće kršćanski inspirirana, no postoje i imena slavenskog temelja poput *Rade, Stojan*, ili *Ruža* i *Cvijeta*. Ovakva imena mogu štošta otkriti o religijskoj slici stanovništva, koja s mnogim imenima kršćanskih svetaca, ali i tradicionalnim slavenskim imenima, govore o raslojavanjima i utjecajima duhovne baštine zajednice.

Prezimena su u relativno visokoj stopi narodne, slavenske motivacije, iako postoje i prezimena tvorena od kršćanskih imena, dakako. Ovaj fenomen, u kombinaciji s činjenicom da se prezimena u maticama javljaju od vremena Tridentskog sabora u 16. stoljeću pa nadalje, mogu govoriti u prilog slabijeg provođenja naredbi tog Sabora, zbog geografski teže prohodnog terena, te se stoga može zaključiti da prostor, a time i stanovništvo, pokazuju relativnu izoliranost od susjednih krajeva, gdje su kršćanski motivirana prezimena češća (usp. *ibid.*: 118).

Nadimci za pojedince ili hipokoristici se mogu podijeliti na muške i ženske nadimke. Kod muških nadimaka je primjećeno više motivacija za nadjevanje nadimaka, poput fizičkih karakteristika, duhovnih osobina ili obrazaca u ponašanju, društvenog položaja, te zanimanja, između ostalih. Motivacije velike većine ženskih nadimaka se mogu podijeliti u dvije kategorije: motivacije po mjestu porijekla, te motivacije po djevojačkom prezimenu.

Kod velike većine muških nadimaka s motivacijom neke fizičke karakteristike, u istraživanju je primjećeno kako ti nadimci najpreciznije funkcioniraju s vlastitim imenom (*Ivo Žuti*, ili *Mato Bijeli*, primjerice). Pogotovo je to slučaj ako postoje dvije osobe s istim nadimkom, jer je tada potrebno koristiti i vlastito ime i nadimak pri referiranju na pojedinca. S druge strane, nadimci s motivacijom po zanimanju (primjerice *Bačvar* ili *Gumar*) većinom mogu funkcionirati kao zasebni oblici referiranja, budući da samo ti pojedinci imaju taj nadimak, odnosno ne dijele ga s drugim osobama.

Također, hipokoristik može biti nasljedan, odnosno moguće je da se na nečijeg sina referira po očevu nadimku. Primjer ovoga jest *Čelik*, nadimak dan čovjeku velike snage i stasa. Njegov sin, koji je također naslijedio ovu očevu fizičku karakteristiku, također nosi nadimak *Čelik*. Ipak, njegovog sina, koji ne dijeli toliko snažan stas poput svoga oca ili djeda, zajednica ipak ne naziva *Čelikom*, već se na mladića referira kao *Čelikov*, odnosno sin i unuk *Čelika*.

Nadimak *Bačvar* također pokazuje kako prvotni nadimak pojedinca može funkcionirati gotovo kao obiteljski nadimak. *Bačvar* je prvotno bio nadimak muškarca s Drijena koji se bavio izradom bačava. Njegov sin, koji se bavi limarstvom, a ne izradom bačava, također nosi nadimak *Bačvar*. Njegove sinove, odnosno unuke prvog *Bačvara*, zajednica također oslovljava s tim nadimkom. Na ovaj način, nadimak funkcionira skoro kao obiteljski nadimak, odnosno zajednica referira na sve muške članove te obitelji preko nadimka *Bačvar*. Što se tiče ženskih članova obitelji, zajednica zna referirati na njih putem nadimka *Bačvaruša*.

Većina ženskih nadimaka se može podijeliti u nadimke prema mjestu porijekla, ili prema djevojačkom prezimenu. Što se tiče nadimaka po mjestu porijekla, postoje primjeri poput *Svitavka*, te *Bosanka*. Ovaj imenski fenomen pokazuje kako mjesto porijekla čini dimenziju identiteta ženske osobe, te zajednica na tu osobu referira nadimkom po njezinu mjestu porijekla. Na taj način, ženska osoba zadržava svoje mjesto porijekla kao dio svog identiteta, po čemu je zajednica prepoznaje.

Ženski nadimak po djevojačkom prezimenu funkcionira na sličan način. Iako nije zabilježeno zadržavanje djevojačkog prezimena prilikom udaje (odnosno, žena prilikom udaje gotovo isključivo preuzima muževo prezime), nadimci poput *Štaluša*, *Menaluša* i *Vuletuša* ukazuju na zadržavanje određene dimenzije identiteta žene. Iako djevojačko prezime više ne služi kao pravno, zakonsko prezime, ovaj primjer ženskog nadimka ipak govori o tome kako djevojačko prezime (odnosno nadimak motiviran djevojačkim prezimenom) uistinu može služiti kao način identifikacije žene u zajednici, i način referiranja na ženu u toj zajednici.

Nesrazmjer između motivacija muških i ženskih nadimaka se također može protumačiti kao odraz međurodnih odnosa u zajednici. Tako muškarčev nadimak može biti motiviran specifičnosti njegova zanimanja ili zanata (*Bačvar*, *Gumar*, *Staklar*), ili pak fizičkom karakteristikom poput boje kose ili građe tijela. Ovakvih motivacija kod ženskih nadimaka nije zabilježeno. Ukoliko je nadimak način identifikacije osobe, tada taj nadimak mora odgovarati određenoj specifičnosti samog pojedinca. Nepostojanje ženskih nadimaka

motiviranih zanimanjem ukazuje na to da se žene takvim zanimanjem u zajednici jednostavno nisu mogle baviti. Zanimljivo je kako u upitnici zabilježeni ženski nadimci nisu motivirani niti fizičkim karakteristikama, već se skoro u potpunosti radi o nadimcima motiviranim mjestom porijekla i djevojačkim prezimenom. Ove motivacije oslikavaju rodne odnose, odnosno položaj žena u samoj zajednici. Ženski nadimci motivirani mjestom porijekla se u zajednici nadjevaju ženama koje dolaze iz drugih sela, ili pak drugih krajeva van samog Podžablja. Prilikom udaje, žena je najčešće dolazila živjeti s mužem, u njegovo mjesto porijekla. Budući da je sama iz nekog drugog mjesta, tada to mjesto može služiti upravo kao specifičan oblik identifikacije same žene.

Ženski nadimak motiviran djevojačkim prezimenom je pak čest u slučaju ako je žena porijeklom iz samog Podžablja, odnosno iz istog mjesta kao i muž. Tada takav nadimak ne bi oslikavao nikakvu specifičnost, te se u tim slučajevima najčešće nadjeva nadimak po djevojačkom prezimenu žene (ipak, postoje i slučajevi žena porijeklom iz drugih sela kojima se također nadjeva nadimak motiviran djevojačkim prezimenom).

Sljedeća antroponimijska kategorija jesu obiteljski nadimci (*Bajić, Curić, Kuduz, Šarić*, itd.), koji su služili, te još uvijek služe, kao poseban način diferencijacije obitelji, ili *kuća*, kako ih neki stanovnici nazivaju (usp. *ibid.*: 133). U slučaju *dijeljenja*, odnosno odvajanja dvojice braće od rodne kuće (često prilikom ženidbe), uz prezime, odnosno u imensku formulu se može nadodati i obiteljski nadimak, kako bi se znalo na koju se točno obitelj referira. Obiteljski su nadimci, dakle, specifičan i relativno neistražen onimijski fenomen.

Iz pregleda antroponimije može se štošta zaključiti o jezičnom temelju i utjecajima, dok motivacija imena nerijetko otkriva duhovnu baštinu stanovništva, referirajući na kršćanstvo, ali i stara narodna vjerovanja. Viša ili manja stopa zastupljenosti određenih imenskih motivacija govori o specifičnom, relativno izoliranom smještaju podneblja, dok sustavi prezimena i obiteljskih nadimaka, kao i sustava nasljeđivanja imena približavaju moduse identifikacije i diferencijacije pojedinaca i obitelji u njihovom kulturno-društvenom kontekstu.

Antroponime u ovom potpoglavlju (vlastita imena, prezimena, te nadimci pojedinaca i obiteljski nadimci) je moguće promatrati u službi konstrukcije identiteta. U najosnovnijem smislu, identitet možemo podijeliti u dvije perspektive: onako kako pojedinac sebe vidi, te način na koji ga vide drugi (ili zajednica). Dakako, vlastita imena imaju očitu, vitalnu ulogu u konstruiranju osobnog identiteta; ime jest znak po kojemu drugi referiraju na nas, po kojemu

referiramo sami na sebe. No, vlastito ime može služiti i u konstruiranju percepcije identiteta drugih pojedinaca u zajednici prema nama. Primjer ovoga mogu biti i spominjana nasljedna imena, tj. parovi imena očeva i sinova koja se smjenjuju tijekom generacija (npr. po imenu sina *Ivan*, može se zaključiti da mu je otac *Đure*). Stoga je pojedinca po vlastitom imenu moguće ne samo prepoznati, već znati iz čije je obitelji, tko su mu roditelji, iz kojeg je zaseoka. Preko vlastitog imena, pojedinac stupa u odnose srodstva, budući da vlastito ime daje informaciju o tome tko su mu srodnici. Nadalje, veze srodstva mogu podići ili spustiti nečiji društveni status, odnosno percepciju zajednice o samome pojedincu. Na ove načine, vlastito ime može utjecati na identitet osobe, odnosno kako pojedinca drugi mogu gledati (usp. Aldrin 2016: 384, 387-389).

Osobno ime također može davati informacije o etničkom, religijskom i nacionalnom identitetu. U slučaju migriranja pojedinca na prostor gdje je dominantno stanovništvo druge etničke ili jezične skupine, tada vlastito ime također nosi informaciju o identitetu svog nositelja, pripadnosti određenoj skupini, te ovisno o širem kontekstu međudruštvenih odnosa, vlastito ime može utjecati na razinu društvenog kapitala pojedinca, u pogledu percepcije drugih zajednica prema nositelju tog imena (usp. *ibid.*: 389).

Prezimana mogu utjecati na percepciju osobnog identiteta također kroz sustave srodstva (uspješniji ili manje uspješni srodnici, veza s kojima se može promatrati kroz emocije poput ponosa, ili pak sramote), a ovakvi psihološki momenti utječu na izgradnju percepcije osobe o sebi samoj. Osim osobne percepcije, prezimana (te možda još snažnije od njih, obiteljski nadimci) su pogotovo moćan antroponimijski fenomen raspoznavanja pojedinaca, te povezivanja osobe s njihovim sustavom srodstva, koji zajednici govori o društvenom statusu, kapitalu, te mogućim osobinama koje pojedinac, preko svog srodstva, može pokazivati, u percepciji same zajednice (usp. *ibid.*: 390).

Nadimci pojedinaca (hipokoristici) također mogu prenositi informaciju o nekim karakteristikama same osobe, kao što je zanimanje (ili pak podatak o zanimanju svog pretka, najčešće oca), ili pak fizičkim ili duhovnim karakteristikama, kao i obrascima ponašanja same osobe, što su najčešći načini nadjevanja hipokoristika muškarcima. Diskrepancija između motivacija muških i ženskih hipokoristika također oslikava međurodne odnose, i pokazuje položaj žena u samoj zajednici. Motivacije za ženske nadimke (po mjestu porijekla i djevojačkom prezimenu) također ukazuju na samu udaju žene, a specifičnost njezinog mjesta porijekla i djevojačkog prezimena zajednica prihvaća kao dio njezinog identiteta.

5.3. Zoonomastička iščitavanja

Treća i posljednja onimijska kategorija analizirana u ovom radu jest zoonimija, a posebno se obratilo pozornost na nazive i imena za ovce, goveda (krave i volove), te konje, budući da su ovo imenski najbogatije zoonomijske potkategorije. Obradivana građa je i ovdje prikupljena u prilagođenoj upitnici, ispunjenoj pri istraživanju na terenu. U vremenu prije Domovinskog rata devedesetih, uz poljoprivredu, stočarstvo je svakako bilo jedna od najvrijednijih gospodarskih grana. Karakteristično za stanovništva dinarskog areala, ovčarstvo je bilo posebno zastupljeno, a relativna gustoća ovog onimijskog korpusa to svakako i potvrđuje. Osim ovaca, krave i volovi su posebno zastupljeni kao izvor hrane (mlijeko, sir, meso), materijala (koža), ali i kao zaprežne životinje (pogotovo pri oranju i vuči plugova). Za potrebe drugih zaprežnih djelatnosti (vuča drva za ogrjev npr.), posebno su bitni i konji.

Specifičan dio zoonomijske građe podneblja jesu motivacije za imena. Primjećuje se velika zastupljenost imenovanja po fizičkim karakteristikama jedinke (prisutnost rogova, građa životinje, kakvoća dlake i runa), no u slučaju goveda je moguće primjetiti da se krave, odnosno ženke goveda, često imenuju prema karakteristikama povezanim s građom, fizičkim izgledom, te potencijalom za rasplod i davanje mlijeka (*Kulja*, *Krasulja*), dok se volovi (kastriрани mužjaci goveda koji se koriste za vuču) često imenuju po karakteristikama vezanim uz fizičku snagu, odnosno zaprežnu vrijednost jedinke, kako primjećuju i Šimpraga i Horvat (2014: 44, 48, 61). Po ovim motivacijama možemo zaključiti da postoje određene kvalitete, atributi, koje zajednica posebno cijeni kod određenih životinja, te da su ove osobine čak rodno raspoređene; izgleda kako rodne uloge nisu karakteristične samo za čovjeka, već ih je moguće donekle projicirati i na životinjski svijet, u kontekstu neke zajednice.

Konačno, bitno je spomenuti i imena motivirana osobnom povezanošću vlasnika i životinje. Primjeri poput *Dragulja*, *Dikulja*, *Dragan* i *Milota* govore ne samo o fizičkim karakteristikama, ili pak praktičnim ulogama jedinke, već i o privrženosti, cijenjenosti životinje od strane vlasnika i/ili kućanstva. Ovakva motivacija također mnogo govori o dimenziji vrijednosti, koja je možda jedna od kategorija do koje je etnografu možda i najkompliciranije uočiti i prepoznati.

Ipak, pažljivom onomastičkom analizom, prepoznavanjem jezičnog temelja, te uronjenošću u kulturne obrasce referiranja, moguće je donekle rasvijetliti samu nematerijalnu, možda čak i etičku pozadinu zajednice. Dublje studije naoko svakodnevnih fenomena poput toponima, ili pak nadimaka, otkrivaju njihovu primarnu motivaciju. Od plejade čitavih karakteristika koje

posjeduje određeni geografski fenomen, ili pak osoba ili životinja, zajednica bira tek njih par, ili samo jednu, koja referira na točno taj fenomen ili biće. Kada i kako će se koja karakteristika koristiti je kompleksno pitanje, no najčešće do izražaja dolazi upravo zajednici najvrijednija, najbitnija karakteristika. Pažljivim iščitavanjem imena je stoga moguće doprijeti do upravo ovih osobina jedinice, koje pak odgovaraju određenim vrijednostima koje zajednica, u svom kulturnom vrijednosnom sustavu, najviše njeguje (usp. Aldrin 2016: 392).

6. Zaključak

Analizom tri, po svemu sudeći imenski najbogatije onimijske kategorije (toponimije, antroponimije, te zoonimije) Podžablja, pokušalo se doprijeti do jezičnog temelja kojim se tvore najčešća imena ovog podneblja. Tako se uspješno prepoznao slavenski, hrvatski temelj, posebno očit u toponimiji (a također prisutan i u drugim onimijskim kategorijama); osim temelja, prepoznati su i drugi jezični utjecaji, poglavito turski i romanski. Dakako, ovi utjecaji nipošto ne staju na pukoj faktografskoj, jezičnoj razini, već su samo odraz dubljih kulturoloških procesa, poput pretkršćanskih slavenskih vjerovanja, pokrštavanja i kršćanskih praksi, te općenito povijesno-društvenih prilika koje su Osmansko Carstvo i Dubrovačka Republika ostavili na ovom prostoru tijekom stoljeća vladavine.

Upravo je onomastička analiza potvrdila potrebu geografskog, povijesnog, te etnojezičnog kontekstualiziranja ove mikroregije. Uvidjelo se kako identitet, odnosno kulturna posebnost stanovništva Podžablja nipošto nije samorodna pojava, nastala u diskontinuitetu i društvenom vakuumu; naprotiv, plejade utjecaja poput navedenih povijesnih velesila Dubrovnika i Osmanlija, kao i prisutnost susjednih etnojezičnih i religijskih fenomena, poput dijalekata, posuđenica, različitih etničkih skupina i vjeroispovijesti, utjecala je na identitetsku posebnost stanovništva podneblja. Sam je identitet stoga prikazan kao kontekstualan, kontingentan, konstruiran kroz stoljeća proteklog vremena, prilikom susreta raznih jezičnih, religijskih, etničkih i drugih aktera.

Sva ova zapažanja stoga idu u prilog onim koncepcijama identiteta koje identitet shvaćaju kao pojavu koja uvijek proizlazi u kontaktu, dijalogu, pa i sukobu više različitih skupina. Identitet neke skupine jest stoga zapravo način diferencijacije, specifičnog prepoznavanja tko smo to *mi*, a tko su *drugi*. Proklamiranje identiteta jest objava vlastite specifičnosti, koja ima smisla tek u okruženju drugih skupina koje na takav način također proklamiraju svoju specifičnost.

Ipak, bitno je prepoznati kako je taj identitet, iako proklamacija različitosti, zapravo nastao tijekom dugih vremenskih procesa, i to upravo uz prisutnost drugih.

Osim toga, kao bitan rezultat ovog istraživanja su također proizašle i različiti načini manifestacije imenske motivacije, odnosno specifični modusi imenovanja. Na tragu već spomenute teorije identiteta, imenovati znači proklamirati različitost onoga koji je imenovan. Od svih osobina, detalja i atributa koje empirijski entitet (poput geografskog oblika, životinje, ili pak osobe) posjeduje, u analizi onomastičke građe je prepoznato kako se najčešće bira jedan, krovni atribut ili osobina (široka ramena vola, ili pak okruglost trbuha krave, ili endemska biljka pronađena na užem prostoru određenog zaseoka), koji služi kao imenska motivacija. Razlozi zbog kojeg se bira upravo taj atribut su svakako tema za sebe, no njihova sama prisutnost, ukoliko se dovoljno ponavlja na nekom prostoru, možda može biti indikacija nekih od vrijednosti koje određena zajednica, u određenom periodu, radi određenih razloga poštuje i prihvaća kao svoje, makar i nesvjesno.

Analizom ovakvih imena, ukoliko se naiđe na određenu pravilnost, obrazac nadjevanja imena u specifičnim okolnostima, možda je moguće doprijeti do obrisa određenih vrijednosnih sustava neke zajednice. Bilo da se radi o rodnim ulogama, religijskim praksama, načinima manifestacije pripadnosti ili drugim sociokulturnim fenomenima, stav je autora ovog rada da je iščitavanjem imenske ostavštine neke zajednice moguće prodrijeti u samu njihovu intelektualnu, moralnu, pa i duhovnu stvarnost. Iako je kulturni identitet kontingentna konstrukcija, imena su često namjerna, svrhovita pojava. U ovom slučaju, kao i u mnogo njih, opetovano se potvrđuje klasična izreka *nomen est omen*.

7. Sažetak

Gradačka onimija u ulozi konstrukcije identiteta stanovništva

Prostor Podžablja i Graca, odnosno neumskog zaleđa, jest prostor doticanja državnih granica, ali i etnojezičnih kontakta. Specifična geografska izoliranost, burna povijesna zbivanja, te plejade multietničkih, multireligijskih, te napose višejezičnih dodira kroz stoljeća tvore jedinstven kulturni otisak stanovništva, koji je posebno uočljiv u jezičnoj baštini stanovništva. Imena mjesta, ljudi i životinja jesu neki od najčešćih jezičnih fenomena u kojima je heterogenost kulturnih utjecaja ovog podneblja itekako očita. Onomastičkom analizom podžapskog imenskog korpusa je moguće prepoznati etnojezične utjecaje na stanovništvo kroz povijest. U načinima i motivacijama imenovanja, kao i u korištenju samih imena, moguće je uvidjeti na koji način svi ti višestoljetni utjecaji kroje obrasce diskursa gradačkog stanovništva.

Pojmovi: onomastika, toponimija, antroponimija, etnolingvistika, identitet

Abstract

The role of onymy of Gradac in the construction of community's identity

Podžablje and Gradac area, which lays in the hinterland of Neum, is a country border area, as well as an area of ethnolinguistic contact. Specific geographical isolation, tumultuous historic events, as well as mirriads of multiethnic, multireligious, and especially multilinguistic contacts throughout the centuries make up for a unique cultural footprint of the population, which is especially evident in their linguistic heritage. Names of places, people and animals are some of the most curious linguistic phenomena which showcase the heterogeneity of cultural influences on the area. Through onomastic analysis of the onymic fund of Podžablje, it is possible to discern the ethnolinguistic influences on the populace throughout history. In the modes and motifs of naming, as well as in name using, the possibility of discerning ways on which these multicentennial influences help build up the patterns of discourse of the community of Gradac arises.

Terms: onomastics, toponymy, anthroponymy, ethnolinguistics, identity

8. Popis literature

Ainala, Terhi, *Names in Society, The Oxford Handbook of Names and Naming*, Oxford University Press, 2016., str. 371.-381.

Aldrin, Emilia, *Names and Identity, The Oxford Handbook of Names and Naming*, Oxford University Press, 2016., str. 382.-394.

Barth, Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries*, Little, Brown and Company, Boston, 1969., str. 9.-38.

Basler, Đuro, *Gradina na Ošanićima kod Stoca, Naše starine III*, Sarajevo, 1956., str. 79-94.

Bean, Susan S., *Ethnology and the Study of Proper Names, Anthropological Linguistics*, vol. 22, br. 7, 1980., str. 305.-316.

Belaj, Vitomir, i Šantek, Goran Pavel, *Paški sveti trokut, Stud. ethnol. Croat.*, vol. 18, br. 1, 2006., str. 167.

Brozović Rončević, Dunja, i Čilaš Šimpraga, Ankica, *Nacrt za zoonomastička istraživanja (na primjeru konja), Folia Onomastica Croatica*, br. 17, 2008., str. 48.-49.

Cvrtila, Vlatko, *Republika Hrvatska- gateway prema jugoistočnoj Europi, Politička misao*, vol. 37, br. 1, 2000., str. 161.-162.

Čagalj, Mislav Stjepan, *Političko-geografski aspekt demogeografskih kretanja u Bosni i Hercegovini*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, 2019., str. 13., 33.-34.

Čilaš Šimpraga, Ankica, i Horvat, Joža, *Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava, Folia Onomastica Croatica*, br. 23, 2014., str. 39.-75.

Dodig, Radoslav, *Hercegovina ili esej o "zemlji na ćenaru"*, *National Security and the Future*, vol. 3-4, br. 6, 2005., str. 131.

Đerek, Ante, i suradnici, *Župa Gradac*, Suton, Široki Brijeg, 2009.

Federalni zavod za statistiku, *Popis stanovništva 1991.*, <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/>, pristupljeno 30. studenog 2021.

Gorbachov, Yaroslav, *What do we know about *Čьrnobogъ and *Bělъ Bogъ?*, *Russian History*, vol. 44, br. 2-3, 2017., str. 213.-214.

Hadžić, Izet, *Povijesni kontinuitet razvoja državnosti Bosne i Hercegovine do Prvog svjetskog rata*, *Časopis za ekonomiju i politiku tranzicije*, god. 18, br. 38, 2016., str. 3.-4.

Halagić, Stevo, *Lucerna (Medicago sativa L.) kraljica krmnih kultura*, *Glasnik Zaštite Bilja*, vol. 28, br. 5, 2005., str. 10.-11.

Kosir, Vencel, *Volovi*, *Kalendar Napredak*, 1. siječnja 1936., <http://www.infobiro.ba/article/843909>, pristupljeno 2. ožujka 2022.

Lihui, Yang, *The Effectiveness and Limitations of "Context": Reflections Based on Ethnographic Research of Myth Traditions*, *Asian Ethnology*, vol. 74, br. 2, 2015., str. 364.-365., 374.-375.

Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija 1, Hrvatski dijalekti i govori štokavskog varječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., str. 15.

Nystrom, Steffan, *Names and Meaning*, *The Oxford Handbook of Names and Naming*, 2016., str. 1.-13.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013., <https://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=0>, pristupljeno 30. studenog 2021.

Preissle Goetz, Judith, i LeCompte, Margaret D., *Ethnographic Research and the Problem of Data Reduction*, *Anthropology & Education Quarterly*, vol. 12, br. 1, 1981., str. 54.-55.

SERDA, *Regionalni razvoj BiH*, <https://serda.ba/bs/regionalni-razvoj/bih/5>, pristupljeno 29. studenog 2021.

Šimunović, Petar, *Bračka toponimija*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 262.

Šimunović, Petar, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

Velagić, Adnan, *Administrativno uređenje Hercegovine od 1945. do 1952. godine*, *Most-časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, vol. 102, br. 191, 2005., <http://www.most.ba/102/082.aspx>, pristupljeno 29. studenog 2021.

Vidović, Domagoj, *Zažapska onomastika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014.

Vidović, Domagoj, *Gradačka toponimija*, *Folia Onomastica Croatica*, br. 18., 2009., str. 171.-221.

Vuković, Siniša, *Onomastička terminologija*, *Čakavska rič*, vol. 35, br. 1, 2007., str. 139.-185.

WorldAtlas, *Coastal Countries With The Shortest Coastline*, 2017., <https://www.worldatlas.com/articles/coastal-countries-with-the-shortest-coastline.html>, pristupljeno 2. prosinca 2021.